

Et Bidrag til den rette Forstaaelse af Enevældens Indførelse i Danmark 1660.

Af

Chr. Bruun.

Tohundrede og tyve Aar ere forløbne, siden det souveræne Kongedømme blev indført i Danmark. I mangfoldige Skrifter har denne for Folk og Land saa indgribende Begivenhed været Gjenstand for Behandling, baade med Hensyn til Fortællingen om, hvorledes Forhandlingerne paa Rigsdagen 1660 udviklede sig og førte til Enevoldsmagten, og med Hensyn til den statsretlige Forstaaelse af hvad der skete. Man kunde da tro, at der ikke er mere at sige herom, og at man vil finde en samstemmende Opfattelse især af det sidste Punkt. Det er dog ingenlunde Tilfældet. Ja, kan det siges, at den danske Literatur endnu ikke besidder en udførlig og nøjagtig Skildring af denne Rigsdags Historie, ledsaget af den hele Række af Aktstykker, der for en væsenlig Del maa danne Grundlaget for en saadan Skildring, da bliver det saa meget sandsynligere, at der kan være Et og Andet, som endnu ikke tilfulde er oplyst eller belyst. Det er en enkelt, vigtig Side af Rigsdagens Resultater, som jeg i det Følgende skal forsøge paa at underkaste en Prøvelse. Den kan betegnes ved Spørgsmaalene: hvilken er den rette Betydning

af Arvehyldingen den 18. Oktober 1660, hvilken er den rette Betydning af Arve-Enevolds-Regjerings-Akten af 10. Januar 1661, og hvilket er det rette Forhold, den rette Forbindelse mellem disse to Akter?

Jeg skal først omtale, hvorledes nogle Forfattere have udtalt sig herom, dels fordi de have gjort særlige Studier til denne Begivenheds Historie, dels fordi deres Meninger have gjældet idetmindste i længere Perioder.

Efterat Ludvig Holberg havde givet en kort Fremstilling af Rigsdags-Forhandlingerne 1660 i sin Danmarks og Norges Beskrivelse, som udkom 1729¹⁾, fortalte han udførligere om dem i tredie Del af sin Danmarks Riges Historie, der udkom 1735²⁾, og han aftrykte her forskellige Aktstykker. I begge Bøger findes, for første Gang trykt paa Dansk, det vigtige Dokument³⁾, som Gejstligheden og Borgerstanden underskrev den 8. Oktober og overrakte Rigens Raad, det Dokument, i hvilket Raadet opfordredes til, sammen med Stænderne «at offerere Hans Kongl. Majest. samt det Kongelige Hus dette Rige arveligt». Holberg fortæller, at «Adelen» svarede paa en Maade, hvormed Gejstligheden og Borgerstanden ikke vare fornøjede; de gik derfor til Slottet, fik Audiens, og Biskop Svane holdt en Tale til Kongen, i hvilken «han i den hele Gejstligheds og Borger-skabs Navn offererede Hans Majest. en absolut Enevolds-Magt». Adelen gav omsider efter og erklærede sig villig til at underskrive alt, hvad der var proponeret af de andre

¹⁾ L. Holberg, Danmarks og Norges Beskrivelse, Kbh. 1729, S. 404—412.

²⁾ L. Holberg, Danmarks Riges Historie, Kbh. 1735, III, S. 442—50.

³⁾ Det originale Aktstykke bevares i det kgl. Gehejmearkiv, Souveræneteten, Pakke I, B, 1. Paa Tydsk blev det trykt i Diarium Europæum, V, 1661, S. 367 ff., derefter i Theatrum Europæum, IX, 1662, S. 94 ff.

Stænder. «Saaledes», siger Holberg, «blev Souverænetetet af alle Stænder bevilget, og blev derpaa strax forfattet den saakaldte Arve-Enevolds-Regjerings-Akt, hvilken først blev underskreven af alle dem, som vare nærværende i Kjøbenhavn, og siden skikket de fraværende til Underskrivelse i alle Provincierne af Danmark og Norge.» Endelig omtaler Holberg, at der blev berammet en Dag til «at hylde og sværge Hans Majest. som en Arve-Enevolds-Herre,» hvilket ogsaa fandt Sted den 18. Oktober; Haandfæstningen var forinden bleven kasseret.

Det er klart, at Holberg ikke har havt helt paalidelige Kilder at arbejde efter, thi Arve-Enevolds-Regjerings-Akten blev ikke «strax» forfattet, den kom først frem i Januar 1661, og den blev ikke underskreven af Stænderdeputerede i Kjøbenhavn, thi Rigsdagen var da sluttet. Holberg har sikkert ved det Punkt havt Andreas Hojer til Kilde¹⁾. Men der kan ingen Tvivl være om, at Holberg har forstaaet Gejstlighedens og Borgerstandens Forslag om, at overdrage Frederik den Tredie Riget som et Arverige, som ensbetydende med at overdrage ham en absolut Enevolds-Magt. Med nogen Grund tør det antages, at den Opfattelse, Holberg har udtalt, ikke blot er hans egen, men er den, hans Samtid i Almindelighed har havt om disse Forhold.

I Aaret 1796 udkom i Berlin L. T. Spittlers bekjendte Skrift: *Geschichte der dänischen Revolution im Jahr 1660* Spittler raadede over et meget rigere Materiale end Holberg: 1760 var udkommen en lille Dagbog eller Udtog af en Dagbog fra Rigsdagen 1660, nedskreven af Provsten i Slagelse Peder Villadsen, der var Sekretær ved den gejst-

¹⁾ A. Hojer, *Kurtzgefaszte Dännemarcckische Geschichte*, Flensburg. 1718, S. 465.

lige Stand, og Dagbogen indeholdt en Del ikke tidligere trykte Aktstykker; 1792 udgav Riegels i sin *Christian den Femtes Historie en Dagbog nedskreven af den Deputerede, Borgemester Knud Wulff i Nyborg, ledsaget af Aktstykker*; 1792—94 udkom i Suhms *Nye Samlinger til Danmarks Historie andre Aktstykker og vigtige Oplysninger til Rigsdagens Historie*. Desuden har Spittler kunnet benytte Langebeks endnu uudgivne vigtige Afhandling om Souverænitets Indførelse i Danmark. Spittlers Skildring af Begivenhederne er meget udførlig, med et stærkt ræsonnerende Element, og den er i det Hele nøjagtig.

Spittler omtaler, hvorledes Kronen med samtlige Stænders Samtykke blev overdragen Kongen som arvelig, hvorledes en Komité paa 20 Medlemmer blev nedsat, for at behandle Spørgsmaalet om, hvad der fremdeles skulde foretages; hvorledes denne Komité kom til det Resultat, at Haandfæstningen burde kasseres, og at det burde overlades Kongen at opsætte en Reces, saaledes som den kunde være til Bedste for det fælles Vel og for hver enkelt Stand. Ved denne Akt blev Frederik den Tredie erklæret for en sand Diktator. Haandfæstningens Kassation blev derpaa underskrevet af samtlige Deputerede, som derved tiltraadte hvad Tyve-Mands-Komiteen havde foreslaaet. «Dette var en ubetinget Underkastelse», «ingen talte om en ny Forsikring». Arvehyldingen fandt Sted den 18. Oktober; en ny Hylding fandt Sted den 15. November, to Dage efter udfærdigedes et nyt Kassations-Instrument af Haandfæstningen. Den sidste Sanktionering af Revolutionen var Aktstykket af 10. Januar 1661, ved hvilket hele Revolutionen vandt «en saadan Karakter af retslig Fuldgyldighed, som ingen ældre eller nyere Stats-Forandring i noget Rige havde modtaget», «fuldstændig uindskrænket bleve alle Majestæts-Rettigheder Kongen

overladte til den frieste Udøvelse, det blev udtalt saa klart og rent, at enhver Tvetydighed visselig forsvandt». «Den hele stænderske Forfatning blev herved fuldstændig ophævet. Den uindskrænkede Arvekonge kunde vel ogsaa i Fremtiden sammenkalde Rigsdage, men det var ikke mere Stænder efter den gamle Sprogbrug, de vare blevne Notabler»; «den kort efter sammentraadte Lovkommission af 23 Herrer, udvalgte af alle Stændernes forhenværende Korps, var en saadan Notabel-Forsamling». Derefter fulgte Udstedelsen af Privilegier for de forskjellige Stænder, og Kongeloven (14. Novb. 1665) blev endelig Slutstenen paa det Hele.

Den næste Forfatter, der bliver at nævne, er Joh. Fr. Vilhelm Schlegel, som i første Del af: Danmarks og Hertugdømmenes Statsret, udkommen 1827, i et eget Kapitel skriver «Om Souverænetetens Indførsel og om den nuværende paa Kongeloven grundede Forfatning». Schlegel omtaler¹⁾ Erklæringen om, at tilbyde «Kongen Riget som arveligt for ham og hans ægte Afkom af mandlige og Kvinde-Linier,» og Tyve-Mands-Udvalget, der kom til det Resultat, «at overlade Kongen selv at forfatte en ny Reces (et Ord som tilforn jævnlig brugtes om Haandfæstninger), men at Arvehyldingen uden Ophold burde gaa for sig fra deres Side, som nu vare forsamlede i Kjøbenhavn, og af de Fraværende ved Forskrivelse eller paa efterkommende Herredage. Om Souverænetetens Overdragelse var der derimod endnu ikke Spørgsmaal, og kunde heller ikke være det, fordi dette vilde have været i Strid med den Erklæring, som Stænderne formelig to Dage i Forvejen havde afgivet, ligesom ej heller det kongelige Brev befuldmægtigede dem dertil.» Haandfæstningen tilbageleveredes med Paategning

¹⁾ Schlegel, Danmarks og Hertugdømmenes Statsret, I, S. 153–57.

om dette Dokuments Kassation, Arveyldingen fandt Sted, den gjentoges, Haandfæstningen kasseredes anden Gang ved en ny særskilt Akt, hvorefter Arve-Enevolds-Akten, dateret den 10. Januar 1661, blev først underskrevet i Kjøbenhavn paa denne Dag, "og uden Tvivl skulde anses som Rigsdagens sidste Akt".

Endelig skal jeg omtale Frederik Hammerichs Afhandling: Enevældens Indførelse i Danmark og Norge, som fremkom 1857 i Nordisk Universitets-Tidskrift¹⁾, hvortil slutter sig hans Aaret efter udgivne Skildring af Hans Nansen i Historisk Tidsskrift²⁾. Begge disse Afhandlinger ere livlig og interessant fortalte, de ere byggede paa et meget detailleret, for den første Afhandlings Vedkommende noget rigere Materiale end det, Langebek har benyttet, og de indeholde flere nye Synspunkter. Med Hensyn til de fremsatte Spørgsmaal er Hammerichs Opfattelse, som i Hovedtrækkene allerede var antydet af ham 1847³⁾, følgende: idet Stænderne overdrog Frederik den Tredie Riget som arveligt, blev han en konstitutionel Arvekonge, han fik diktatorisk Magt til at give en ny Forfatning, nemlig en konstitutionel Arveregjering med Stænder; som saadan arbejdede han efter Arveyldingen, saalænge Stænderne vare inde, men, da de vare sendte hjem, oktrojerede han ved List Arve-Enevælden; Kongens personlige Diktatur blev gjort arveligt paa alle hans Efterkommere.

Trods Uoverensstemmelser i Enkeltheder have Holberg

¹⁾ Nordisk Universitets-Tidskrift, III, 1, 1857, S. 55—190.

²⁾ Historisk Tidsskrift, III R., 1, Kbh. 1858, S. 131—260: Præsident Hans Nansen den Ældre.

³⁾ I Nyt Historisk Tidsskrift, I, S. 447, i Afhandlingen: Om de tre uadelige Stænders Deeltagelse i Danmarks og Norges Statsanliggender fra 1523 til 1660.

og Spittler omtrent den samme Opfattelse. Schlegel har (efter Holberg) begaaet den slemme Fejl at antage, at Arve-Enevolds-Regerings-Akten blev udstedt af Rigsdagen; i den følgende Undersøgelse vil der ikke blive taget meget Hensyn til ham, hans Anskuelse er nævnet, da andre Forfattere have sluttet sig til den, f. Ex. Kolderup-Rosenvinge¹⁾. Hammerichs Opfattelse er ikke hel original, idet Forfattere som P. A. Heiberg 1828 og J. P. Grüne 1840²⁾ have fremsat den. Men det kan nok siges, at Hammerich er den, som først har villet bevise dens Rigtighed i sin Afhandling, der til dels fremtræder som en historisk-kritisk Undersøgelse netop af dette Punkt, bygget paa et betydeligt Apparat. Det maa derfor være berettiget, i det Følgende at betragte ham som Bæreren af en Anskuelse, der næsten er trængt igjennem i den nyeste Tid; i flere Skrifter, ogsaa i Skole- og Lærebøger, er Souverænetetens Indførelse i Danmark fortalt i denne Aand³⁾, — og efter den staar Frederik den Tredie i et ikke heldigt Lys. Undersøgelsen vil da især gaa ud paa at opklare, om Hammerich har Ret eller ej. Modsætningerne kunne betegnes ved Navnene Spittler, der skrev paa den franske Revolutions Tid, af hvilken Bevægelse han var en afgjort Fjende, og Hammerich, som skrev med 5. Juni Grundloven som et Ideal, og som var en afgjort Fjende af Absolutismen.

¹⁾ Kolderup-Rosenvinge, Grundrids af den danske Retshistorie, 3 Opl. Kbh. 1860, S. 112.

²⁾ P. A. Heiberg, Enevoldsmagtens Indførelse i Danmark i Aaret 1660. Historisk og kritisk Undersøgelse. Drammen 1828. J. P. Grüne, Revolutionen i Danmark i Aaret 1660 og Enevoldsmagtens Indførelse. (Særskilt Aftryk af Kjøbenhavnsposten.) Kbh. 1840.

³⁾ Professor Aschehoug har i sit Værk: Norges offentlige Ret, første Bind, Christiania 1866, nærmest sluttet sig til Hammerich.

De Grunde, paa hvilke Hammerich støtter sin Mening, kunne samles til følgende Hovedpunkter. Alt, hvad der gik for sig indtil den 18. Oktober, tyder for det Første paa, at Forudsætningen for at overdrage Frederik den Tredie Riget som Arverige var den, at en stændersk, en parlamentarisk Forfatning skulde overføres fra Valgriget, «alle ventede en fri Forfatning». For det Andet er det i Provisional-Ordonnancen af 4. November 1660 udtrykkelig nævnet, at Kongen vilde sammenkalde Stænder. For det Tredie har Kongen i November udstedt Love, i hvilke det siges, at de ere udstedte med samtlige Stænders Samtykke, hvilket tyder paa et fortsat Arbejde med Rigsdagen, der ogsaa senere skulde fortsættes, — men saa kommer Enevoldsakten af 10. Januar 1661, i hvilken der kun tales om den souveræne, den absolute Konge, ikke om Stænder.

Jeg skal gjenngaa disse tre Punkter hvert for sig.

I. Medens Forhandlingerne paa Rigsdagen først drejede sig om, paa hvilke Maader Penge kunde skaffes tilveje til at opretholde Statsstyrelsen, bleve de afbrudte ved at Gejstlighedens og Borgerstandens Deputerede den 8. Oktober underskrev og overleverede Rigens Raad et Forslag om, at gjøre Riget til et Arverige. I dette Aktstykke fremhæves i meget stærke Ord Kongens Fortjenester af, at Kjøbenhavn saa tappert blev forsvaret og Landet blev reddet, det omtales, hvorledes Kongen har belønnet sine Undersaatters Troskab og Tjeneste; det siges, at Taknemmeligheden herfor bedst kan vises, «dersom efter andre berømmelige Rigers lovlige Skik Hs. kongelige Majestæt og det kongelige Hus arveligen blev tilbudet det, som Hs. kgl. Majestæt ved Stændernes Valg havde bekommet,» imod «at Hs. kongelige Majestæt sig naadigst vilde lade behage, enhver Stand ved sine tilbørlige Privilegier at erholde, og med en skriftlig Revers Stæn-

derne forsikre, at ved saadan Forandring det allene at skal blive forfremmet og befordret, som kan komme Gud i Him-
melen til Ære og Riget til Gavn og Gode». Disse sidste
Udtryk ere holdte i en saadan Almindelighed, at det ikke
er let at udfinde, hvad de betyde med Hensyn til Forfat-
nings-Spørgsmaalet. Men lidt foran den sidste Passus
hedder det om at overdrage Kongen Riget som Arverige,
at «det samme befindes Sverigs Riges Stænder at have
gjort, hvorved de sig ogsaa, den Dag i Dag er, meget vel
befinder, at gaa Spanien, Frankrig og England stiltiendes
forbi, hvilke ved lige Administration ere opvoxte til højeste
Flor», og heraf vilde man kunne slutte, at de Deputerede
have havt en konstitutionel Forfatning for Øje.

Rigsraadet gjorde Forslaget til Gjenstand for Overvejelse,
og denne førte til, at Raadets fjorten Medlemmer den
12. Oktober nedskrev en Erklæring, ifølge hvilken det sam-
tykkede i, at gjøre Riget arveligt paa Kongens mandlige Linie
«dog paa sliig Maner, at det for Eders Majst. og Eders Maje-
stæts Posteritet bliver varendes, som af en komplet Senat
bedst kan ske, og at Eders Majestæts Arving en efter anden
succederer uden nogen Appanager til de andre, og at enhver
Stand konserveres ved forrige vel herbragte Privilegier og
Friheder ubeskaaren og uformindsket i alle Maader». Da
Kongen viste denne Erklæring tilbage som utilfredsstillende,
blev en ny, med femten Underskrifter²⁾, indgiven af hele Rigens
Raad den 13. Oktober, i hvilken det udtalte sig for, «at gjøre

¹⁾ Den originale Erklæring af 12. Oktober bevares i det kgl. Ge-
hejmearkiv, Rigens Raads Breve, Nr. 63. Erklæringen af 13. Ok-
tober bevares sammesteds, Souveræneteten, I, B, 3. Begge Akt-
stykker ere aftrykte hos Riegels, Forsøg til Femte Christians
Historie, S. 84—85, 87.

²⁾ Mogens Hoeg har kun underskrevet Erklæringen af 13. Oktober.

Riget arveligt paa Eders Majestæt og Eders Majestæts Arvinger af mandlig og Kvinde-Linie, og at konformere sig herudi med de andre Stænder efter den Maade, som samtlige Stænder med hverandre antager, dog at Riget bliver udelt under den Konge, som næste Arving er, alle Stænders Privilegier i alle Maader hermed uforkrænket*.

I ingen af disse Erklæringer berøres Forfatningsspørgsmaalet, uden forsaavidt det knytter sig til Spørgsmaalet om Stændernes Privilegier.

Den 13. Oktober om Eftermiddagen, efter at Statholderen i Norge, Niels Trolle, paa Rigsraadets og Adels Vegne i samtlige Stænderdeputeredes Nærværelse i Audiens-Salen paa Kjøbenhavns Slot havde udtalt, at de havde samtykt i, at Kongen og det kongelige Hus paa Sværd- og Kvinde-Siden var og blev Arvinger til Danmarks Rige, blev, som det fortælles i Peder Villadsens Dagbog¹⁾, «Hs. Majestæt af samtlige Rigens Raad, Adel, Gejstlige og Kjøbstædernes Deputerede udraabt for en Arve-Konge og en Arve-Herre til Danmarks Rige». Den første Regjerings-Handling, som Kongen nu foretog sig, var, at beskikke et Stænder-Udvalg paa 20 Medlemmer, fire af Rigens Raad, fire af Adelen, fem af den gejstlige og syv af den borgerlige Stand, hvilket Udvalg Dagen efter, den 14. Oktober, skulde «med hverandre i Venlighed og Sagtmodighed konferere om, hvorledes den idag ved Guds Bistand besluttede Sag om Arveriget paa bedste Maner videre bør at angaa, saa at alting dermed uden Forhaling kan sluttes fornemmeligen Gud til Ære, Os og vort kongelige Hus til Reputation, og Fædrelandet saavel som Undersaatterne til Gavn og Frem-

¹⁾ (P. Villadsen), Nøyagtig Efterretning om Souverainitetet paa Kjøbenhavns Mode 1660. Kbh. 1760, S. 49.

tarv, og at hvis de i saa Maader til samtlige Stænders Fornøjelse befandt tjenligt, det samtlige med hverandre slutte og under deres Hænder give beskrevet, saa at alting udi Samdrægtighed uden Ophold, jo før jo bedre, kunde blive tilendebragt». Resultatet af Konferencen blev en af alle Udvalgets Medlemmer samme Dag underskreven Erklæring¹⁾ om, 1: «at Hs. Majestæt sin Ed remitteres og Haandfæstningen overleveres, i al Underdanighed formodende, at Hs. Majestæt derimod lader formere en Reces, saaledes som det kan være Hs. kongelige Majestæt, Riget og hver Stand især til Gavn og til det gemene Bedste»; 2: «at det stilles til Hs. Majestæts eget Betænkende, om Hs. Majestæt strax vil tage Eden af de herværende Stænder, og at de, som nu ikke findes tilstede at være, siden ved Forskrivelse eller til forstkommende Herredag kunne deres Ed aflægge». Der fortælles Intet om, at denne Erklæring er bleven forelagt Rigsraadet eller den samlede Rigsdag eller dennes Stænderafdelinger til Diskussion; men den blev godkendt af Rigsraad og Rigsdag, idet den 16. Oktober et Exemplar af Haandfæstningen forsynedes med en Paategning — skreven paa Exemplaret af Gunde Rosenkrantz — om, at «samtlige Rigens Raad, Adel og Deputerede af gejstlig og borgerlig Stand herved vilde have Haandfæstningen annulleret, tilintetgjort, dødet og magtesløsholden, og Hs. kongelige Majestæt fra sin derpaa gjorte og aflagde Ed udi alle Maader uden nogen Exception kvit og frit erklæret», og denne Paategning blev underskreven af Rigsraadet og de tilstedeværende Medlemmer af Rigsdagen²⁾. Den kasserede

¹⁾ Det originale Aktstykke bevares i det kgl. Gehejmearkiv, Souveræneteten, I, B, 4 a. Trykt i Suhms Nye Samlinger til den danske Historie, I, S. 248—49, og Tillæg og Rettelser.

²⁾ Trykt i Aarsberetninger fra det kgl. Geheimearchiv, II, S. 122—23. Paategningen er underskreven af 69 af Adelen, 18 af den gejstlige, 49 af den borgerlige Stand.

Haandfæstning overleveredes Kongen den 17. Oktober, hvorpaa Arveyhdingen strax fandt Sted den 18. Oktober, medens Kongen den 20. Oktober ved aabne Breve indkaldte en ny supplerende Rigsdag til den 14. November, hvor da en ny Arveyhding fandt Sted den 15., og en ny Kassation af Haandfæstningen udfærdigedes og underskrevet den 17. November.

De forskjellige her nævnte Erklæringer ere de i strengeste Forstand officielle Aktstykker, som ere lagte i Kongens Haand, og hvis Ord han havde at fortolke. Fortolkningen kom frem i den Tale, som Peder Reetz paa den første Arveyhdingsdag holdt i Kongens Navn, at «Hs. Majestæt lover alle og enhver sine tro Undersaatter ikke allene at ville regjere fremdeles som en kristelig Arvekonge og naadig Herre, men endogsaa at ville lade med det allerførste oprette og forfærdige saadan en Regjerings-Form og Maade, at alle Hs. kongelige Majestæts Arveundersaatter i disse Kongeriger skulle hos Hs. kongelige Majestæts Arvinger og Efterkommere have en kristelig og mild Regjering at forvente og derpaa fuldkommeligen være forsikkrede». Det blev Indholdet af den «Revers»¹⁾, kan den kaldes, som Kongen strax afgav, og som kort efter blev offentliggjort.

Dette er den historiske Gang ved disse Begivenheder, og saaledes har ogsaa Hammerich fortalt dem. Men gennemlæser man hans Afhandling og søger Beviserne for Paastanden om, at den Forfatning, som det ventedes, at Kongen vilde give, skulde være en konstitutionel, en stændersk, saa vil man finde Beviserne noget svage. Han begaar nemlig den Fejl, at blande Ting mellem hinanden, som nødven-

¹⁾ Udtrykket i Aktstykket af 8. Oktober om at tilbyde Kongen Riget som et Arverige, hvor der dog nævnes en «skriftlig Revers».

digvis maa holdes ude fra hinanden, Forhandlingen og Forhandlingens Resultat. Hvad der blev sagt i de Møder, i hvilke der forhandlede om de forskjellige Udtalelser, der skulde forelægges Kongen, var Kongen officielt uvidende om; det kom ham slet ikke ved, med mindre det blev udtalt til ham i Erklæringerne. Hvad der blev fremsat i skriftlige Forslag, der enten fremkom fra Enkeltmand eller fra Medlemmer, alle eller nogle, af en enkelt Stand, kunde med Hensyn til Forfatnings-Spørgsmaalet ikke faa Betydning for Kongen, som allene havde at tage Hensyn til de Forslag, der enten fra Først af bleve udfærdigede fra samtlige Stænder, eller efterhaanden bleve tiltraadte af dem alle.

Nu kjendes et udateret Forslag paa otte Poster¹⁾, rimeligvis forfattet af en af den borgerlige Stand (det er nemlig anonymt), i hvilket der i den femte Post foreslaas, «at alle General-Møder skulle forskrives til Kjøbenhavn». Der findes fremdeles et Udkast til en saakaldet kongelig Revers²⁾, ligeledes udateret og anonymt, men formodenlig forfattet af en af Borgerstanden. Det bestaar af 21 Artikler, i den 16. hedder det: «Herredage eller Danehoffe ville vi aarlig engang, otte Dage efter Pinsedag, ved vores aabne Brev

¹⁾ Trykt som Bilag Nr. 16 til Knud Wulffs Dagbog hos Riegels, Femte Christians Historie, S. 102—105. Et Udtog af Forslaget i det tydske Sprog haves trykt i 4to, 4 Blade, med Titel: «Project der neuen Regierungsform in Dänemarek», og dateret 20. December. Hos Riegels er Forslaget henført til 2. November, men Langebek har sikkert Ret i at henføre det til 13. Oktober; thi i den første Post omtales, at Haandfæstningen med alle derpaa udgangne Reverser og Mandater strax bør indfordres, men den 16. Oktober blev Haandfæstningen kasseret.

²⁾ Trykt i Suhms Nye Samlinger til den danske Historie, I; se Side 242, 240. Den 16. Artikel er tagen fra Frederik den Tredies Haandfæstning Artikel 52, mutatis mutandis. Se Aarsberetn. fra det kgl. Geheimearchiv, II, S. 119.

lade paabyde og siden holde udi vores Residens-Stad Kjøbenhavn, med mindre af os for vigtige Aarsagers Skyld anderledes godt befindes.» I den 8. Artikel hedder det: «ikke ville vi nogen Krig begynde, Fred slutte, Forbund med fremmede Stater gjøre, Skatter, Kontributioner, Told og Accise paalægge, Forbud paa Øxen, Korn, Smør, Sild eller noget andet at udføre heraf Riget, eller som er gjort, igjen opgive, Forandring med Mynten eller andet saadant, samtlig Stænderne angaar, befale, med mindre det sker med samtlige Stændernes Samtykke og Bevilgning.» Her er saa tydelig, som det kan ønskes, talt om Stænder. Men hvem er det, som taler? Forslaget med de otte Poster er forfattet af «en tro Patriot og Hans Kongl. Majst. allerunderdanigste Tjener», hans Navn kjendes ikke¹⁾. Der vides Intet om, hvem der har forfattet Forslaget med de 21 Artikler. Begge disse Aktstykker ere nu kun bevarede i Afskrifter, det vil næppe nogensinde blive muligt med Sikkerhed at sige, hvem der er Ophavsmænd til dem. Om Forslagene ere komne Kongen i Hænde, om Kongen har givet noget Tilsagn om at tage Hensyn til dem, vides Intet. Derimod tør det siges, at det ingensteds omtales, at Stændernes Plenarforsamling, eller et Udvalg af Deputerede fra samtlige Rigsdagens Afdelinger, eller samtlige Medlemmer af en enkelt Stand have overrakt Kongen saadanne Forslag.

Det fortælles, at ved Tyve-Mands-Udvalgets Forhandling den 14. Oktober begyndte Professor Willem Lange, hvem Kongen særlig havde tilkaldt (som den en og tyvende), at tale om, at hvert Rige i Europa havde sine Leges og Constitutiones fundamentales, i hvilke var forordnet, hvorledes

¹⁾ En Afskrift af Forslaget bevares i det kgl. Gehejmearkiv, Rigens Raads Breve, Nr. 63; her findes ogsaa en Afskrift af Udkastet til den saakaldte kongelige Revers, uden Titel, Datum eller Underskrift.

det skulde forholdes med Regjeringen, og at saadant nu var fornødent her at gjøre; at en af de jydskke Borgemestre talte med herom, men at Biskop Svane fik Forhandlingen afbrudt og udsat i nogle Timer; at Willem Lange, da Forhandlingen gjenoptoges, efter Kongens Befaling ikke mere mødte, og at der nu blev fremsat fra Adelens Side med Tiltrædelse af en jydsk Borgemester Forslag om, at Kongen skulde udstede en ny Haandfæstning. Den eneste Kilde til denne Fortælling er Slanges Souverænetetshistorie, der støtter sig til Optegnelser af Peder Villadsen, hans Fader. Man har her villet finde Vidnesbyrd om, at der var dem, som tænkte paa en stændersk Forfatning, og man har særlig fremhævet blandt dem Willem Lange. Men det maa bemærkes, at Willem Lange efter Fortællingen ikke kom til at føre sin Tale til Ende, saa at vi i Virkeligheden ere uvidende om, hvilken hans Tanke var; at han utvivlsomt stod paa Kongens Side, da han hørte til Hoffet som Prinds Christians Informator¹⁾; og at han, som ikke var Stænderdeputeret, ikke var Universitetets Repræsentant, strax efter allene underskrev Haandfæstningens Kassation «paa *Academiae Hafniensis Vegne*», medens Universitetets to Deputerede, Rector Magnificus, Dr. Wandal, og Professor Dr. Thomas Bang, ikke have underskrevet den. Det er meget muligt, at det kan have forholdt sig som der fortællles, at Svane tog Ordet fra Lange og fik Forhand-

¹⁾ Slanges Fortælling om Forhandlingerne den 14. Oktober er trykt i Suhms Nye Samlinger til den danske Historie, I, S. 243—48. Her er udeladt følgende Ytring om W. Lange, at han begyndte sin Tale «mere for at lade høre sin Visdom og Lærdom end af noget ondt og gjenstridigt Gemyt, saasom han dog var i alle Maader Kongen og det kongelige Hus saa fast tilforbunden som nogen kunde; men ham fattedes den Gave, at gjøre Forskjel paa udi Tide at tie og udi Tide at tale». Gl. kgl. Saml., F., Nr. 905.

lingerne udsatte, fordi Lange var altfor vidtløftig i sin Tale og standsede Forhandlingens Gang, Kongen havde jo ønsket, at Forhandlingen skulde ske «uden Forhaling».

Det maa fremhæves, at Udvalgets af dets tyve Medlemmer underskrevne Erklæring til Kongen ikke taler om en stændersk Forfatning, at det i vor eneste Kilde, i Villadsen-Slanges Skildring af Forhandlingerne den 14. Oktober, siges, at Svane bragte det Forslag frem, at «Kongen skulde overlades alle Regalia under sin egen frie Magt og Enevolds-Herredømme, . . . hvorpaa alle af Gejstlige og Borgerstanden med høj Røst, en efter anden, Biskop Svanes Mening bifaldt. Hvorudi Adelen dennem og med deres Samtykke siden efterfulgte,» og at det i Knud Wulffs Dagbog siges¹⁾, at Hans Nansen, da han i Borgerstandens Møde den 8. Oktober bragte Forslaget frem, om at tilbyde Kongen Riget som et Arverige, ytrede, at dette Tilbud vilde ske, «paa det Hans Kongl. Majest. kunde blive en absolut Konge og regjerendes Herre», — mærkelige og vigtige Udtalelser af de to Førere for Oppositionen imod Adelen, fremkomne i to af hinanden ganske uafhængige Kildeskrifter. Hertil kan endvidere føjes, at det i den vigtige anonyme, saakaldte Lercheske Dagbog siges²⁾ ved den 8. Oktober, da Gejstligheden og Borgerne raadslog om, hvorledes de kunde rive Kongen løs: «Intet bedre Middel syntes, end Hans Majest. det, Han havde bekommet formedelst Valg og var forbunden til ved visse Love, kunde for sig og sine Arvinger nyde som en Arv, og ikke være forbunden ved nogen Haandfæstning.» Fremdeles kan der lægges Mærke til, at «Patriotens» Forslag begynder med de Ord: «Eftersom det haver

¹⁾ Riegels, Forsøg til Femte Christians Historie, S. 40.

²⁾ Danske Samlinger, 2 R., II, S. 105.

behaget den alvidende Gud, ved Danmarks Riges Stænders gode Affektion, Hs. kgl. Majest. til Souveræn Arve Konge at erklære,» og at i et kun i Afskrift bevaret Forslag¹⁾, som er anonymt og udateret, men med Grund henføres til c. 13. Oktober, som atter tilskrives Borgerstanden, og som efter sin Form at dømme har været bestemt til at overrækkes Kongen (det begynder med følgende Ord: «Stormægtigste højbaarne Fyrste og Herre, Allernaadigste Konge»), at i det tales der vel i den 18. Post om, at Stænderne skulde votere paa to Gejstlige og fire af Borgerstanden til at træde ind i Rigens Raad, men der siges i Indledningen, at «vi have endrægtelig besluttet, at ville overdrage Eders kgl. Majt. et absolut Gouvernement og dette Rige arvelig at lade falde hjem».

De forskjellige skriftlige Forslag ere interessante som Vidnesbyrd om, hvad Koncipisten eller Koncipisterne have tænkt paa, og, at nogle af dem have tænkt paa Stænderforsamlinger, er sikkert nok. Men de indeholde intetsomhelst Bindende for Kongen, statsretlig Betydning have de ikke, men historisk, navnlig forsaavidt man i dem kan finde Spiren til Foranstaltninger, som senere og efterhaanden bleve bragte til Udførelse. Man kan ikke stille saadanne Forslag jævnsides de tidligere omtalte Erklæringer, man kan ikke støttende sig til dem med Hammerich sige, «at alle ventede en

¹⁾ Dette Forslag, som kun er bevaret i Afskrift, er aftrykt hos Riegels som Bilag Nr. 15, S. 90 ff., og hos ham henført til 30. Oktober. Med Hensyn til denne Datering maa der lægges Mærke til, at det i den første Post hedder, at «alle Haandfæstninger vorder igjenkaldet, mortificeret, annulleret og aldrig mere at høres eller paatales». Haandfæstningen blev kasseret den 16. Oktober. Det er derfor urigtigt med Riegels (eller den Wulffske Dagbog), at henføre Forslaget til den 30. Oktober. Hos Riegels har Forslaget Titlen: «Nogle af Kjøbenhavns Byes Propositioner til Hans kongelig Majestæt».

fri Forfatning». Det Eneste, som Hammerich maaske med nogen Grund kunde bygge paa, er de ovenfor fremhævede Ord i Gejstlighedens og Borgerstandens Tilbud af 8. Oktober om at overdrage Kongen Riget som Arverige. Men, hvis der i de udhævede Ord har ligget en Antydning af en stændersk Forfatning, saa udviklede Forholdene sig saaledes, og der gjorde sig saadanne Meninger gjældende, at der efter den 14. Oktober ikke mere blev Tale om stændersk Forfatning i den Forstand, som Hammerich tænker sig.

Hammerich indrømmer nu ogsaa dette. Men det synes da, at han kommer i Modsigelse med sig selv. Thi han taler om¹⁾, at Stænderne «greb Fejl i det sidste Øjeblik,» at der blev begaaet en «ubodelig Statsfejl»²⁾, idet Stænderne «vel erklærede Kongen for midlertidig Diktator [det er ikke sagt noget Sted] med Paalæg om at oktrojere en Forfatning» [der er kun nævnet: en Reces], men «ikke ved et udtrykkeligt Forbehold havde sikret Rigsdagens Ret og sat en Frist for Oktrojen». Men naar Stænderne ikke gjorde dette, naar de ikke tydelig anviste Kongen, i hvilken Retning det var deres Ønske eller Vilje, at han skulde gaa ved Udarbejdelsen af en ny Forfatning, naar de gav Kongen fri Haand til «at formere en Reces, som den kan være ham, Riget og enhver Stand til Gavn og til det gemene Bedste,» saa er det neppe rigtigt at paastaa, at Kongen senere ved List har overrumplet Stænderne og tilranet sig Enevoldsmagten; thi den Magt havde Kongen faaet Ret til at tage sig, naar han mente, at det vilde «være ham, Riget og enhver Stand til Gavn og til det gemene Bedste», den Magt besad han fra den 18. Oktober at regne.

I Tyve-Mands-Udvalgets Indstilling tales om, at det

¹⁾ Nordisk Universitets-Tidskr., II. S. 149.

²⁾ Hist. Tidsskrift, III R., 1, S. 220.

ventes, at Kongen vil formere «en Reces». Hvad er der ment ved dette Ord? I det danske Lovsprog bruges «Reces» om en Haandfæstning; der staar f. Ex. i Christiern den Andens Haandfæstning: «vi forpligte os at holde denne vor Reces, som vi Danmarks og Norges Indbyggere sværge skulle,» og et lignende Udtryk træffes i Frederik den Førstes Haandfæstning¹⁾. I denne Betydning findes Ordet, ved Siden af «Haandfæstning», brugt i Tiden fra Kong Hans til Frederik den Anden. Ja endnu i Frederik den Tredies Haandfæstning 1648 forekommer²⁾ Udtrykket: «denne efterskrevne Haandfæstning og Reces». Dernæst bruges Ordet fra Frederik den Førstes til Christian den Fjerdes Tid om en Lov af videre Omfang eller om en større sammenarbejdet Gruppe af Love, som Christian den Fjerdes lille Reces af 1615 og hans store Reces af 1643. Naar Udvalget har brugt dette Ord 1660, kan det ikke antages, at det er anvendt i den næsten forældede Betydning af en Haandfæstning, de nærmest foregaaende og de følgende Ord i Udvalgets Erklæring gjøre det umuligt. Meningen maa være, at Kongen i en Reces skulde fremsætte det samlet, der skulde træde istedenfor det, som blev ophævet sammen med Haandfæstningen, fornemmelig vel nye Privilegier for Adel, Gejstlighed og Borgerstand³⁾. Muligt er det, at der tillige er tænkt paa, at Recessen skulde indeholde almindelige Bestemmelser om Statsforfatningen. En saadan Reces blev ikke given; det, som skulde have dannet den, fremkom stykkevis. Men forenes Arve- Enevolds-Regjerings-

¹⁾ Aarsberetninger fra det kgl. Geheimearchiv, II, S. 64, 79. Sml. S. 46, Anm. 2, S. 83, Anm., S. 94, Anm. 1.

²⁾ Aarsberetn. fra det kgl. Geheimearchiv, II, S. 112, sml. S. 121.

³⁾ Rhuman siger i sin Dagbog ved den 14. Oktob.: «vi delibererede om en Reces, Hans Majst. naad. vilde formere og derudi naad. vilde forsyne enhver Stand med sine tilbørlige Privilegier.» Danske Saml., 2 R., II, S. 120.

Akten, alle de Privilegier, som bleve udstedte den 24. Juni 1661 for Adel, Gejstlighed og Borgerstand, og Kongeloven til Et, og bringes det i god Orden, saa vil der fremkomme en Reces, men i en ny Betydning, nemlig ikke som en Lov udgaaet ved Beslutninger tagne af Kongen sammen med Rigens Raad eller Stænderne, men som en Lov udgaaet ved Beslutninger, som med Raadets og Stændernes Samtykke vare tagne af Kongen allene.

II. Sit andet Bevis for at Meningen var den, at en stændersk Forfatning skulde overføres i Arveriget, søger Hammerich i Provisional-Ordonnancen af 4. November 1660; thi i denne hedder det, at Kongen vil indkalde Stænderne. Det maa indrømmes, at, dersom Kongen den 4. November 1660 i «en kongelig Kundgjørelse», som Hammerich kalder Ordonnancen, har givet Folket Tilsagn om, at ville regjere med Stænderforsamlinger, men i Enevoldsakten af 10. Januar 1661 har brudt dette Tilsagn, da er der Grund til at dømme Frederik den Tredie strengt.

I denne Provisional-Ordonnance fremsættes Bestemmelser for en noget kompliceret Regjeringsform under Arvekongen Frederik den Tredie, nemlig ved: 1) fem Kollegier, 2) et Gehejme-Statsraad, 3) et udvidet Gehejme-Statsraad, 4) et stort kongeligt Hofraad, og endelig 5) Rigs-Stænder. Ordonnancen blev første Gang trykt 1735 i tredie Del af Holbergs Danmarks Riges Historie¹⁾, siden den Tid er den omtalt i ethvert Skrift om Danmarks Statsret og om dets administrative Forhold, i mangfoldige nyere Danmarks-Historier er den bleven nævnet og dens Indhold bleven karakteriseret.

Men jeg tror, at det lader sig godtgjøre, at Provisional-Ordonnancen af 4. November 1660 kun er et Projekt.

¹⁾ Holberg, Danmarks Riges Historie, III, Kbh. 1735, S. 484–507.

Tanken om at indføre en kollegial Administration i Danmark var ikke ny i Oktober—November 1660, den havde allerede arbejdet sig frem og var bleven bragt paa Bane et Par Aar tidligere. Saaledes fik Feltmarskalkerne Eberstein og Schack den 8. Januar 1658 Ordre af Kongen til at opsætte deres Mening om et velordnet Krigsraad, og de indgav den 13. Januar deres Betænkning om et bestandigt Krigskollegium¹⁾. Den 18. April 1658 skrev Frederik den Tredie et Brev til Rigens Raad og opfordrede det til at udtale sig om Fædrelandets Forsvar, om Fæstningerne og Flaaden. Raadet svarede den 22. April²⁾ og udtalte sig i Slutningen af sin Skrivelse paa følgende Maade: «Vilde E. kongl. Majst. og naadigst være tilfreds med, at visse Collegia maatte forordnes, efterdi andre Regjeringer, endog de som mest absoluta udi Europa ere, sig derved vel befunden, iblandt hvilke alle Rigens forefaldende Ærende deles og af dennem, dog under E. kongl. Majst.s som Hoved og Herres foregaaende Konsens og Samtykke, naar de først tilbørligen enhver udi sin Bestilling vare instruerede, installerede og siden mænteneret, forrettes og expederes kunde, synes os underdanigst stor Konfusion og Ophold, som hidindtil med Skade er foreløbne, at kunne prækaveres og forekommes, idet de i hvert Collegio vidste hvad dem med sine Til- og Underforordnede af Adel og Privatstand, af E. kongl. Majst. selv dertil sat og mænteneret, at forrette og svare til vedkom. E. kongl. Majst. kunde og hvert Aar fornøden underdanig Relation have om, hvorledes Indkomsten til- eller aftager, hvor stærk Militien til Lands og til Vands er, saavel som al Landsens Tilstand, og saa i hvert Collegio, naar Nogen affaldt, finde kapable og drevne Subjekta, som i de Affaldnes Sted af

¹⁾ O. Vaupell, Den dansk-norske Hærs Historie, I, S. 25.

²⁾ Rigens Raads Breve, Nr. 62.

E. kongl. Majst. igjen kunde bruges, og ikke have fornøden med E. kongl. Majst.s og Fædrelandets Skade i Bestillinger først at lære det, som tilforne burde at vides. Det vi E. kongl. Majst.s høje og fornuftige Eftertænkende underdanigsten ville have hjemstillet.»

Aaret efter, 1659, berørte Gunde Rosenkrantz den samme Sag i sin »Betænkning om Rigets forvirrede Tilstand tilligemed Forslag om, hvorledes det bedst igjen kan bringes paa Fode»¹⁾. Han foreslog, efter den i Sverig brugelige Skik²⁾ »at indrette fem Kollegier: 1) Rentekammeret, 2) Kancelliet, 3) Militien, 4) Admiralitetet, 5) Justitien, hvert med en Præsident: Rigets Hofmester, Kongens Kansler, Rigets Marsk, Rigets Admiral, Rigets Kansler, i hvert Kollegium Assessorer, nogle Rigsraader foruden andre Medlemmer.

Det var netop en saadan Ordning, som blev bragt istand sidst paa Aaret 1660, og det er en saadan, som er fremstillet i Provisional-Ordonnancen. Den Plan, som Ordonnancen indeholder, er bleven kaldt et Mesterstykke, den vidner ogsaa om, at Koncipisten har besiddet et vist administrativt Talent, har været en skarp Tænkter, og har havt sin Opmærksomhed henvendt paa mange Ting. Den fastsætter fem Kollegier, Rigs-Drostens, Rigs-Hof-Kanslerens, Rigs-Marskens, Rigs-Admiralens, Rigs-Skatmesterens; i hvert skulde der være, foruden Præsidenten, tre Rigsraader og otte Raader, i de to første og det sidste Kollegium fire Adelige og fire af Borgerstanden, i Marskens fire Generaler, to Oberster og to Krigs-Assistens-Raader erfarne i Krigsretten, i Admiralens sex Raader af de dygtigste Søofficerer

¹⁾ Orion, II, 1839, S. 87.

²⁾ Nemlig efter Regjerings-Formen af 29. Juli 1634; se A. A. Stiernman, Alla Riksdagars och Mötens Besluth, II, Stockh. 1729, S. 887 ff.

og to Assistens-Raader erfarne i Sørensen; altsaa i det Hele en vel gennemført Uniformitet, tolv Medlemmer i hvert Kollegium, Præsidenten medregnet. Ordonnancen fastsætter hvert Kollegiums Omraade og Forretningsgangen for det, ofte med smaalig Detail; den taler om Gehejmeraadet i dets to Skikkelser, om Sammenkaldelsen af det store kongelige Hofraad, hvorefter læses: «Og naar saadant er sket, ville Vi tilsidst sammenkalde Rigs-Stænder»; den slutter med, hvorledes Medlemmerne skulde tituleres baade paa Dansk og paa Latin, samt med en Udtalelse om, at Kongen i Kraft af sin Souverænetet og Arve-Rettighed forbeholder sig at reformere, forbedre og forandre denne provisionelle Regjerings-Ordonnance, ja at annullere og tilintetgjøre den og at indføre en ganske ny efter Sagernes og Tidernes Tilstand, og ender med: «Givet paa vort Slot Kjøbenhavn Anno 1660 den 4. November udi vor Regjerings 12te Aar».

Før Holbergs Tid vil man ikke nogensteds finde Provisional-Ordonnancen omtalt. Holberg satte megen Pris paa at kunne aftrykke den, da den «er meget rar og af ganske faa bekjendt», han udgav den «efter en gammel skreven Kopie, som mig er kommunikeret». Han gjør vel opmærksom paa, at den i mange Punkter slet ikke kom til Udførelse, men han har ingen Tvivl næret om dens Karakter som et virkeligt historisk Aktstykke med Lovgyldighed. Alle hans Efterfølgere have henvist til ham som første Kilde, aldrig har Nogen henvist til en Regjerings Protokol, hvor den er indført, eller til noget Exemplar af den, bevaret i Statens Arkiver eller Bibliotheker, alle have de troet, at Ordonnancen har havt Lovskraft. Men Gehejmearkivar Langebek, som 1760 skrev et stort Arbejde om Souverænetetens Indførelse og hertil benyttede baade Gehejmearkivet, Kan-

celliarlivet, det tyske Kancellis Arkiv og Krigs-Kollegiets Arkiv, han taler ikke med et eneste Ord om Ordonnancen¹⁾, og ligesaa lidt har L. Fogtmann 1806 nævnet den i første Del af sin Reskriptsamling. Sagen er nok den, at Ordonnancen i den Form, i hvilken Holberg har meddelt den, ikke findes nogensteds; trods flittig Søgen og Spørgen har det idetmindste ikke været mig muligt, at faa den draget frem i sin danske Skikkelse, og det Samme vilde vist have været Tilfældet med Langebek og Fogtmann, dersom de havde sat sig til Opgave at bringe den for Dagens Lys. Herved vækkes der en Mistanke om Aktstykkets Gyldighed, og denne Mistanke bestyrkes ved en nøjere Prøvelse af enkelte Sider af dets Indhold, f. Ex. følgende.

De første Ministre, som Frederik den Tredie udnævnte efter at Arvehyldingen havde fundet Sted den 18. Oktober, vare Jochum Gersdorf, der blev Rigets Drost, Hannibal Sehested, som blev Rigets Skatmester, og Peder Reetz, som blev Kansler; disse Udnævnelser fandt Sted den 26. Oktober²⁾. I Bestallingen for Gersdorf siges, at han skal «præsidere udi vores Stats-Collegio», i Bestallingen for Reetz nævnes han som Præsident i Kancelli-Collegio og «Assessor udi Collegio Status»³⁾. Den 24. April 1664 udfærdigedes en ny Bestalling for Reetz⁴⁾, og heri hedder det, at han den 26. Oktober 1660 har gjort sin Ed som «vor Riges Raad,

¹⁾ Af en Notits i Danske Magazin, V., 1751, S. 135, i hvilken Langebek siger, at det fornemste Kollegium i Førstningen hed «Rigs-Hof-Kollegium», kan maaske sluttes, at Langebek har tænkt paa Provisional-Ordonnancen hos Holberg.

²⁾ Rhumans Dagbog i Danske Samlinger, 2 R., II, S. 122.

³⁾ Begge Bestallinger ere trykte in Extenso i Aarsberetninger fra det kgl. Geh.-Archiv, II, S. 158—60.

⁴⁾ Den originale Bestalling findes i det store kgl. Bibliothek, Thottske Samling, Folio, Nr. 846.

Kansler, Præsident i Kancelli-Collegio og Assessor i Collegio Status». Til Overflod kan endnu anføres, at Reetz i sine Levnetsoptegnelser har skrevet¹⁾: «Aar 1660 den 26. Oktober blev jeg beskikket og gjorde min Ed at være kgl. Mtts. Kansler, Rigsraad, Præsident i Kancelli-Collegio og Assessor i Collegio Status». Hvad Hannibal Sehesteds Stilling angaar, da læres den at kjende fra Udskriften paa et Brev til ham fra Kongen, dateret 28. Oktober 1660²⁾; hans Titel er: «Os Elskel. ærlig og velb. Hr. Hannibal Sehested til Nøragergaard, Ridder, vor Mand, Raad, Rigens Skatmester, Præsident udi vores Kancelli-Collegio og Assessor udi Collegio Status». Om Svane siger Hans Rhuman i sin Dagbog ved den 30. Oktober³⁾, at hans Titel var: «Erkebisp, Raad, Assessor i Collegio Status og Præsident i Collegio consistoriali». Den 28. Oktober beskikkedes Hans Nansen til at være «kgl. Mtts. Raad, Assessor i Collegio Status og Præsident i Kjøbenhavn»⁴⁾. Den 1. November beskikkedes Peter Bülche til at være «Kammerraad og Assessor i Collegio Status»⁵⁾. Den 8. November kaldes Hannibal Sehested i Instruksen for Kammer-Kollegiet «Assessor i Collegio Status». Den 9. November beskikkedes Theodor Lente til at være «Raad, tydsk Kansler og Assessor i Collegio Status»⁵⁾. Den 18. November udfærdigedes Instrux for «Collegium Status»⁶⁾.

¹⁾ Magazin til den danske Adels Historie, S. 150.

²⁾ Det originale Brev bevares i Ministeriernes Arkiv, kgl. Reskripter til H. Sehested.

³⁾ Rhumans Dagbog i Danske Samlinger, 2 R., II, S. 123.

⁴⁾ Es. Fleischer, Ligprædiken over Hans Nansen. Kbh. 1668.

⁵⁾ Instruktions-Protokoller i Ministeriernes Arkiv.

⁶⁾ Aftrykt i Aarsberetninger fra det kgl. Geh.-Archiv, II, S. 157—58 efter en gammel Afskrift i det store kgl. Bibl. Det er oversat, at Instruxen er indført i Kancelli-Protokollen Sjællandske Registre, Nr. 25, Fol. 18.

Af alt, hvad her er fremført, maa kunne slutes saa sikkert, som det vel er muligt, at Collegium Status var til paa den Tid, da Provisional-Ordonnancen skal være udstedt, omend dette Kollegium ikke endnu var traadt fuldständig i Virksomhed. Men hvor forundret bliver man da ved at se, at dette Navn «Collegium Status» slet ikke forekommer i Provisional-Ordonnancen en eneste Gang, men at det Kollegium, i hvilket Rigs-Drosten skal være Præsident, hedder «Supremum Collegium Aulicum»? Kan man tro, at Frederik den Tredie har været saa glemsom eller saa ukjendt med, hvorledes Administrationen blev indrettet, at han ikke vidste Besked med sit fornemste Kollegiums Navn? Det maa vist siges at være utænkeligt. Og fremdeles.

I Slutningen af Provisional-Ordonnancen forbeholder Kongen sig at gjøre Forandringer i den «efter Sagernes og Tidernes Tilstand». Forandringerne kom strax. Efter Ordonnancens Ord skulde Rigs-Drostens Kollegium have under sig meget forskjellige Ting, blandt dem en Del, som nu tildags henhøre under Indenrigsministeriet; men mange af disse Sager bleve fire Dage efter henlagte under Kammer-Kollegiet, andre Sager behandledes under Kancelliet, og medens Ordonnancens Rigs-Drost-Kollegium skulde være et administrativt Kollegium, saa vides det, at Collegium Status ikke var et administrativt, men et konsultativt Kollegium, nærmest svarende til det gamle Rigens Raad. Ordonnancens Rigs-Hof-Kancelli, hvis Præsident kaldes Rigs-Hof-Kansler, skulde være et Udenrigsministerium de to første Dage i Ugen, medens det de fire sidste Dage skulde være en højeste Domstol; i Begyndelsen af 1661 oprettedes Højeste-Ret, Kancelli-Kollegiet med en Præsident, som blot kaldtes Kansler, beholdt de sædvanlige Sager med Undtagelse af hvad der var henlagt under Kammer-Kollegiet, og det var

i Virksomhed strax efter den 18. Oktober. Ordonnancen taler vidtløftig om, hvorledes Forhandlingerne skulde føres i »Gehejme-Stats-Raadet»; dette Raad blev først oprettet senere. Af det »store kongelige Hofraad», i hvilket der skulde forhandles om »Krig og Fred, Traktater og Alliancer, nye Kontributioner og Paalæg», er der intet Spor.

Den uniforme Besættelse af Pladserne i Kollegierne blev ikke gennemført; Bestemmelsen om, at der i hvert Kollegium skulde være tre Rigsraader, blev saa lidet fulgt, at f. Ex. i Kammer-Kollegiet ikke en eneste Rigsraad fik Plads.

Krigs-Kollegiet holdt sit første Møde den 26. November. I dets Protokol, der er ført i det tyske Sprog, fortælles, hvorledes Præsidenten, Feltherre Schack, med nogle faa Ord aabnede Mødet, og derpaa fremsatte det første Punkt til Overvejelse, nemlig om hvorledes Krigs-Kancelliet skulde indrettes, og hvilke Personer der vare nødvendige til Krigs-Kollegiet. Først nævnes i Krigs-Kancelliet: en Krigs-Sekretær; Ordonnancen nævner to Sekretærer, en adelig og en borgerlig. Den 5. December forhandlede Spørgsmaalet, om der skulde indgives til Kongen et Udkast til en General-Instruktion for Krigs-Kollegiet, eller om en saadan skulde afventes fra Kongen. Saa fulgte en Forestilling til Kongen af 6. December om denne Sag. Den 8. December svarede Kongen, at Instruktionen for det svenske Krigs-Kollegium skulde benyttes ved Udarbejdelsen af den danske, en Extrakt af den skulde snarest indsendes til Kongens Censur. Kollegiet forhandlede nu i flere Møder om et Udkast til en Instruktion, som endelig indsendtes den 14. December. Den 2. Januar 1661 udfærdigedes en Interims Instruktion for Krigs-Kollegiet, den 5. Januar holdt Kollegiet Møde og forhandlede om, hvilke Personer der skulde

udnævnes til Krigs-Raader¹⁾. Ved ingen af disse Forhandlinger henvises med et eneste Ord til Provisional-Ordonnancen, hvor der er givet en Plan for Rigets Marsks Kollegium; denne Ordonnance maa have været Kollegiet ganske ukjendt²⁾.

Ordonnancen er meget detailleret. Den foreskriver blandt Andet, hvorledes Forestillingerne fra Kollegierne til Kongen skulde underskrives, nemlig af Præsidenten, af to Raader, en adelig og en borgerlig, og af en af Sekretærerne. Man maa jo antage, at hvert Kollegium har faaet et Exemplar af Ordonnancen eller af det Afsnit af den, som angik det, for at det kunde rette sig efter dens Forskrifter. Men den første Forestilling, som Kammer-Kollegiet indsendte til Kongen, dateret den 13. November, og som var Svar paa en kongelig Skrivelse af 29. Oktober, er underskrevet af samtlige tilstedeværende Assessorer med Præsidenten i Spidsen, ligesom Rigens Raads Forestillinger til Kongen i tidligere Tid bleve underskrevne, og paa samme Maade ere alle de følgende underskrevne³⁾, thi det var paabudt i Instruksen for Kammer-Kollegiet af 8. November 1660, Artikel 3, at Indstillingerne til Kongen skulde være underskrevne «under alles deres Hænder», *o*: Præsidentens og Assessorernes⁴⁾. Da Krigs-Kollegiet indgav sin første Forestilling til Kongen den 6. December, lød Underskriften blot saaledes⁵⁾:

¹⁾ Disse Oplysninger ere hentede fra Krigs-Kollegiets Protokol, dets indkomne og udfærdigede Sager, i det kgl. Gehejmearkiv. Interims-Instruktionen er trykt i Aarsberetninger fra det kgl. Geheimearchiv, II, S. 160.

²⁾ Kammer-Kollegiet holdt sit første Møde den 11. November, tre Dage efter at Instruksen for det var underskrevet; der er ved dets Møder ikke Tale om Provisional-Ordonnancen.

³⁾ Rentekammerets Expeditionsprotokoller i Ministeriernes Arkiv.

⁴⁾ Se Aarsberetninger fra det kgl. Geheimearchiv, II, S. 152.

⁵⁾ Krigs-Kollegiets Forhandlinger førtes paa Tydsk. — Krigs-Kollegiets Protokol; udfærdigede Sager 1660-62 i det kgl. Geh.-Arkiv.

«E. königl. Majst. allerunterthenigste, gehorsamste und getreueste Diener die sembtlichen Assessoren und Adsisenden des Collegii bellici». Saa kom der et Brev fra Kongen til Kollegiet af 8. December, «hvori det paalagdes Kollegiet, at alt, hvad det indsendte til Kongen, skulde være underskrevet med Navn af samtlige Tilstedeværende». — Ordonnancen foreskriver, hvorledes Inskriptionen paa hvert Kollegiums Sigil skulde lyde. Paa Admiralitets-Kollegiets skulde der staa: «Sigillum Collegii Amiralis Sacræ Regiæ Majestætis Daniæ». Men først den 17. Februar 1664 fik Rigsadmiral Henrik Bielke Ordre til at forandre Admiralitetets Sigil, saa at der kom til staa: «Sigillum Admiralitatis Regis Daniæ» istedenfor «Regni Daniæ»¹⁾, altsaa er Ordonnancens Bestemmelse heller ikke bleven fulgt her.

Det vil heraf ses, at Ordonnancen er omgivet af adskillige Uklarheder og Særheder, saa at den vanskelig kan faa Karakter af at være et sikkert og paalideligt Aktstykke. Den Tanke ligger ikke fjærn, at det dog maa have taget nogen Tid, efterat Forandringen var sket, før Administrationen kunde blive bragt i Orden under nye Former, og at det derfor ikke er saa forunderligt, at der er Spor af Svingninger. Men var man først kommen paa det Rene med, hvorledes Grundplanen skulde være, og havde fremsat den i denne godt udarbejdede og konsekvent gennemførte Ordonnance, saa maa det vidne om en betydelig Forvirring i de højeste Kredse, hvis det kan antages, at man ligestrax har givet Slip paa den, og det er der ingen Sandsynlighed for.

Desuden, naar man gjør sig nøjere bekjendt med den Maade, paa hvilken Regjeringsformen efterhaanden udvikledes og ordnedes, vil man lægge Mærke til, at Sagen blev

¹⁾ Sjællandske Tegnelser, Nr. XXXVIII, Fol. 28.

tagen ganske praktisk, idet man tog Lære af Erfaringen, men ikke indlod sig paa saadanne næsten naive Formaliteter, som Provisional-Ordonnancen er saa rig paa, og som navnlig dvæle ved den daglige Forretningsgang (der tales f. Ex. om, hvem der i Rigs-Drostens Kollegium skal sidde i Fløjels-Lænestole med eller uden Arme). Regjeringen holdt sig i sine første Instruxer til Sagerne i deres Almindelighed, den smaalige lagttagelse af Formerne ved det daglige Arbejde tog den enten intet Hensyn til strax, eller lod Kollegierne selv om, eller gav efterhaanden almindelige Regler for. Den vanskeligste Sag at ordne, var Statens Pengevæsen, Instruksen for Kammer-Kollegiet af 8. November 1660 er derfor meget vidtløftig affattet¹⁾, men den er ikke skreven af en Pedant som Forfatteren til Provisional-Ordonnancen.

Det er imidlertid ikke saa vanskeligt, at komme efter den rette Sammenhæng. I den første Linie, som læses hos Holberg, efter at Ordonnancens Text er sluttet, siger han: «Dette er Projekt til den nye Regjerings Indrettelse strax efter Souveræniteten», og i en Anmærkning under Texten paa det Sted, hvor han først omtaler Ordonnancen, siger han: «Denne Provisional-Ordonnance, hvis Konzept er paa Tydsk etc.» Her ere nogle Fingerpeg. Der bevares i det kongelige Gehejmearkiv et Hefte med Udskrift²⁾: «Project newer Regierungs Policey für Denne \AA 1660». Alt hvad der findes i dette Hefte, 8 forskjellige Stykker, er renskrevet med en og samme Haandskrift, der gjenfindes i Kancelli-Akterne, og tilhører en Skriver i Kancelliet. Det første Stykke har følgende lange Overskrift³⁾: «Regierungs Policey oder kurtzer

¹⁾ Trykt i Aarsberetninger fra det kgl. Geh.-Archiv, II, S. 151—57.

²⁾ Souveræniteten Nr. 16 k.

³⁾ De andre Stykker ere: 2) Das fürnemste Stück zu die Regier-Kunst (for en absolut Konge), 3) Hvorledes det sig förhåller med

und wohlgemeinter Entwurff oder Project, wie die königl. Regierung in Denneſk und Norwegen etwa anzustellen, nachdem durch die Wältung und sonderliche Ausversehung des Allerhöchsten Dero zu Dennemſk, Norwegen, der Wenden und Gothen königl. Maj. die Souverainität und Erbgerechtigkeit über vorberührte Dero beyden Königreichen und den dazugehörigen Provincien und Ländern durch aller Reichs-Ständen einhelligen Consens unlegst in 8ber ist aufgetragen worden 1660." Sammenlignes dette Stykke med Provisional-Ordonnancen hos Holberg, vil det ses, at det netop er denne saakaldte Ordonnance; efter Ordene: »hvis Konzept er paa Tydsk» at slutte, har Holberg rimeligvis oversat sin Ordonnance fra Tydsk; Uoverensstemmelserne mellem hans Udgave og det tydske Haandskrift ere ikke store. I Exemplaret i Gehejmearkivet findes nogle faa Marginal-Rettelser, som Holberg ikke har kjendt; disse findes heller ikke medtagne i to Afskrifter fra 18. Aarh., der bevares i det store kongelige Bibliothek i den Thottske Haandskriftsamling¹⁾. Men Holberg har lidt mere, nemlig Stykket om Titulaturen til Kollegie-Medlemmerne og den ovenfor anførte Datering. Følgelig har Holberg havt et andet Exemplar for sig. Denne Datering er det eneste, som kunde give den Formodning Styrke, at Ordonnancen dog ikke er et Projekt, men er bleven underskrevet af Kongen eller bleven ham forelagt til Underskrift. Afgjørende kan dette Punkt ikke blive; det kan vistnok tænkes, at Kcncipisten har sat

Revisionen i Sverig; 4) Wie Copenhagen und des gemeinen Mannes affection zu erhalten und wie sich armiren mögen; 5) Königl. Kriegs Collegii Instruktion (o: den svenske); 6) Kammer-Ordening; 7) Den svenske Regjeringsform 1660 d. 3. Novb.; 8) Betænkende hvorledes Øster-Søens Commerce paa Kongens Undersaatter bekvemmeligst drages kunde.

¹⁾ Thottske Samling, Folio, Nr. 856.

Datoen til for den Dag, da han har fuldendt sit Arbejde, og det er værdt at lægge Mærke til, at Holberg i de allerfleste Tilfælde, hvor han aftrykker et Brev, en Forordning eller lignende af Frederik den Tredie, tilføjer Underskriften: «Friderich», ofte med Ordene: «Under vort Signet» foran Navnet, hvilket er et Vidnesbyrd om, at han har havt de originale Aktstykker eller fuldstændige Afskrifter af dem for sig; men denne Underskrift mangler ved Holbergs Udgave af det vigtige Aktstykke Provisional-Ordonnancen.

Vægtige Grunde tale for, at Provisional-Ordonnancen ikke er et færdigt, et af Kongen underskrevet og kundgjort Dokument; en af de vægtigste maa vist være den, at intet Spor af denne Ordonnance udfærdiget i lovlig Form paa Dansk er bevaret i Regjerings-Arkiverne. Thi det maa næsten anses for umuligt, at et saa vigtigt Aktstykke skulde være gaaet saa fuldstændig tabt, naar der ses hen til, at Arkiverne dog ere temmelig rige paa Regjerings-Akter fra denne Tid, og at Kancelli-Protokollerne, hvor Ordonnancen nærmest skulde været indregistreret, haves fuldstændige for 1660.

Men hvem er Koncipisten af denne mærkelige Ordonnance? Holberg har, uden at anføre Grunde derfor, fremsat den Formodning, at Koncipisten er Christoffer Gabel, alle hans Efterfølgere have antaget det samme, og Gabel har derved næsten erhvervet en vis Berømmelse. Efter at have sat mig nøje ind i Tidens Forhold, efter at have studeret ret grundigt Christoffer Gabels Historie, og efter at have gennemgaaet en anselig Mængde Sager i Arkiverne, maa jeg fremsætte den Anskuelse, at Gabel ikke er Koncipisten, thi den Slags Arbejder laa ikke for ham. Jeg tror, at Koncipisten skal søges et andet Sted.

Der findes i det kongelige Gehejmearkiv¹⁾ en paa Tydsk skreven Konzept (og en Renskrift med Rettelser tilføjede af den, som har skrevet Koncepten) indeholdende et Projekt til en Ordning af et «Consilium Status», der skulde træde istedenfor de fem Kollegier som vare indførte. Det er uden Underskrift og Datering, men øverst paa første Side er med Koncipistens Haand skrevet en Datum: 28. April 1662. Dette Consilium Status skulde bestaa af 21 Raader — en Liste paa dem er given, Grev Christian Rantzau skulde være Præsident, Gabel være Nr. 16 —; naar Kongen vilde høre dets Mening, skulde ikke alle Medlemmer træde sammen, men der skulde tilkaldes tre eller flere, eftersom deres Kjendskab var til Sagerne, og saamange Sekretærer, og ikke flere, som vare nødvendige til den endelige Forretning af Sagerne. Istedendfor de fem Kollegier skulde træde fem Sekretariater, det danske og tydske Kancelli skulde være Konsiliet underordnet, og disse Kancellier skulde besørge den videre Expedition. Sekretærerne nævnes: 2) Testmann for de holstenske, tydske og Kreds-Sager, 3) Biermann for de udenlandske og Konføderations-Sager, 4) Mejer for Krigs-Sager og tillige Admiralitets-Sager, 5) Giese for Rentekammer-Sager, Kommerciens og Manufaktur. Med Hensyn til det første Sekretariat læses: «Das Secretariat bey den Consultationen Ih. Mayt. Souverainität und des kön. Hauses

¹⁾ Danske Kongers Historie, Nr. 148 b. Dette Projekt er omtalt i Aarsberetninger fra det kgl. Geh.-Archiv, II, S. 157 Anm. 1, hvor det siges, at det er «to Concepter til et fra Statscollegiet selv udgaaet og der den 28. April 1662 foretaget tydsk Projekt til en Omorganisation af hele Statsmaskineriet». Jeg tror ikke, at det lader sig bevise, at Ideen til Projektet er udgaaet fra Statscollegiet selv, og jeg kan sige med nogen Vished, at der ikke er forhandlet om det i Collegium Status den anførte Dag, thi der findes Intet ført til Protokols om den Sag.

Erbgerechtigkeit, wie auch der Reiche Dännemark und Norwegen inländische Constitutiones so wohl seculares als ecclesiasticas betreffend, wolte ich wohl Ih. May. gnädigsten Gefallen nach vertreten».

Tankegangen i dette Projekt røber Slægtskab med Tankegangen i Provisional-Ordonnancen. Det vil sige: begge bære Vidne om, at Koncipisterne have været forstandige og tænksomme Mænd med et vist praktisk Blik, men først og fremmest Theoretikere; begge røbe, at Koncipisterne have havt et mærkeligt Anlæg til at tabe sig i Enkeltheder.

I den samme Pakke, hvor dette Projekt til et Consilium Status findes, træffes skrevet med samme Haandskrift et Udkast til en Instruktion paa Tydsk for en Overauditor for Fæstning og Garnison i Kjøbenhavn, i Kastellet og paa Christianshavn, og et Projekt til en Instruktion for Sekretæren ved Collegium Status, en Renskrift med Rettelser tilføjede med hin samme Haandskrift. Det indledes med en Fremstilling af Vanskelighederne ved at overkomme Forretningerne i dette Embede, som Forfatteren har «Mons. [aaen Plads] als meinen sonders zuverlässigen Fördern insinuiren wollen». Han fortæller, at han har maattet oplæse ti, tolv, ja flere Ark, han har maattet udføre begge Sekretærers Arbejde, desuden være Aktuar, Registrator, Kopist, uden en eneste til Hjælp; han er ikke «felicis memoriae», han har bagefter intet Regnskab kunnet aflægge, om der i vigtige Sager er svaret ja, han har næsten været nødt til at arbejde over sine Kræfter, han har kun af Forhandlingerne kunnet uddrage et vist Resultat og formere et Conclusum; han ønsker en Notarius til Hjælp¹⁾.

¹⁾ Til denne Notar foreslaar han en udmærket dygtig Mand, som har rejst udenlands i flere Aar, er hjemme i flere Sprog, foruden de, Sekretæren kan, i Hollandsk og Engelsk, han har i flere Aar

Undersøger man nu Protokollen eller rettere Koncepten til Protokollen over Forhandlingerne i Collegium Status, som er skreven paa Dansk, finder man, at den er ført med den samme Haandskrift, hvormed Koncepten til Forslaget om Consilium Status er skreven. Man vil finde den samme Haandskrift i en Renskrift af en paa Latin forfattet Memorial om en Sag, der var Gjenstand for Underhandlinger mellem Danmark og Sverig 1658, og senere dels i Forestillinger paa Dansk fra Collegium Status til Kongen, dels i Koncepter af kongelige Skrivelser, snart paa Dansk, snart paa Tydsk, til ind i Christian den Femtes Regjeringstid. Det er ret interessant at se Koncepterne, thi de mange udslettede og omskrevne Steder, de mange Tilføjelser vidne om, at Vedkommende har havt Vanskelighed ved at finde Udtryk og Form, og at han har maattet arbejde meget. Det maa betragtes som aldeles sikkert, at denne Haandskrift tilhører en af Sekretærerne ved Collegium Status, og der kan være Formodning om, at det er denne Mand, som ogsaa har forfattet det Projekt, der bærer Navn af Provisional-Ordonnancen af 4. November 1660.

Han maa have havt et eget Anlæg eller en egen Lyst til at skrive administrative Projekter. Saaledes har han gjort et Udkast til Regler for Expeditionen af Sagerne, som forhandlede i Collegium Status¹⁾. Ja der haves Brud-

været Sekretær ved nogle Legationer, han er »von vornehmen Leute aus dieser Stadt«, har god Forstand og Komportement, et tro Sindelag, er skikket til at opfatte hver Assessors Votum og til at protokollere det, har en fortræffelig Hukommelse, han vil nøjes i to eller tre Aar med Pladsen uden Besolding, men haaber da paa et godt Kanonikat; Sekretæren vil lade ham faa Del i Accidentierne, der falde ved Expeditionen af Collegii Status Sager. Kan der være tænkt paa Peter Schumacher ved denne Karakteristik?

¹⁾ Udkastet findes i det kgl. Gehejmearkiv, Danske Kongers Historie, Nr. 148 b.

stykker af endnu en — Provisional-Ordonnance, kunde jeg næsten sige, ligeledes paa Tydsk. Af disse Brudstykker handler det første om Collegium Status, det andet om Kancelliet, men de høre til et større Hele. Begge Stykker ere bevarede i Renskrifter¹⁾, hvert skrevet med sin Haandskrift; ved Begyndelsen af det første Stykke er følgende Bemærkning skrevet til med en forskjellig Haandskrift: «Was die Policy belanget, so theilen wir dieselbe, ausser der Religion und Justitzwesen, in so viel Classes oder Collegia ab, so viel Verrichtung unsers Stats und Regierung wir vor uns finden, und machen den Anfang von dem Collegio Status, von welchem die andern ein gross Theil dependiren». Noget længere fremme forekomme Ordene: «wie oben von unserm Reichs-Hof-Gerichte gemeldet». Altsaa maa der være gaaet et Stykke foran, som nu ikke kjendes. Som chronologiske Holdepunkter kan anfores, at der nævnes «Feltherren», den Titel fik Hans Schack den 22. November 1660, og der nævnes «Rigens Drost», den Titel bar Jochum Gersdorf, som døde den 19. April 1661, uden at Nogen udnævntes til den samme Stilling²⁾. I dette Projekt gjen-

¹⁾ Universitetsbibliotheket, Rostgaardske Samling, 4to, Nr. 13 (Afskrifter i det st. kgl. Bibliothek, ny kgl. Samling, 4to, Nr. 1054 a—b). Afsnittet om Kancelliet er aftrykt i Suhms Nye Samlinger til den danske Historie, III, S. 164—74, med Overskrift: «Kong Friderich III'dies Cancellie-Instrux».

²⁾ Koncipisten kan mulig have tænkt sig Titlen «Rigens Drost» bevarat. — I det sidste Stykke er i Univ.-Bibl. Afskrift et Sted Ordet «Reichshoff-Cantzler» rettet til «dänischer Cantzler»; Benævnelsen «Reichshoff-Cantzler» forekommer i den saakaldte Provisional-Ordonnance. De to Stykker ere betegnede med Nr. 70 og Nr. 71, de have altsaa hørt til en større Samling af lignende Arbejder. Saavel den anførte Rettelse som nogle lignende, samt Nummerbetegnelsen og Titlen paa hvert Stykke: Collegii Status Instructio, Collegium Cancellariæ, synes at være skrevne af den, som har tilføjet den ovenfor nævnte indledende Bemærkning.

findes den samme ordnende Tanke, som gaar igjennem Provisional-Ordonnancon, fortræffelige Ideer, stor Lyst til at optage mange Enkeltheder, og til ved mange Forskrifter at gjøre Administrationen besværlig, — saaledes skulde Collegium Status hvert Aar aflægge Regnskab for sin Virksomhed til Rigs-Hof-Retten¹⁾. Er denne theoretiske Koncipist atter en af Sekretærene ved Collegium Status?

Et enkelt Punkt af denne Plan for Collegium Status skal fremhæves. Der tales om, at i Kongens Fraværelse eller under hans Sygdom maa Collegium Status ikke slutte Traktater med fremmede Potentater; er Nøden meget stor, saa maa det tage alle de andre Kollegier med og indlade sig paa Traktater, «dog uden Præjudits for vor Højhed». Den samme Fremgangsmaade skal iagttages ved andre højvigtige og svære Sager. «Og er det nødvendigt, da skal disse samlede Kollegier indkalde Stænderne. Men, som sagt, Intet maa fuldbyrdes uden vor Ratifikation»²⁾.

Her er altsaa atter Tale om Stænder — i Nødtilfælde. Men det er ikke Kongen, der taler om dem.

Der var ved Collegium Status to Sekretærer; den ene af dem var Konrad Biermann, som den 1. Januar 1661 beskikkedes til Sekretær for de udenlandske Sager. Hvem der var den anden, eller rettere hvem der var den første Sekretær, har det ikke været mig muligt at udfinde³⁾. I Instruksen for Collegium Status af 18. November 1660

¹⁾ En Rigs-Hof-Ret kjendes ikke for Danmark og findes ikke nævnet i noget andet Projekt.

²⁾ «Also das wenn es nöthig, auch die Stände von diesen collegiis ingesamt sollen verschrieben werden. Aber ohne unsere Ratifikation, wie gesagt, soll nichts vollentzogen werden.»

³⁾ Til første Sekretær ved Collegium Status er sikkert valgt en Mand, der fra tidligere Tid havde Ansættelse i Kancelliet.

siges om hans Stilling¹⁾: «den af os i dette Collegio forordnede Stats-Sekretærer skal holde Protokol over hvis derudi forefalder og behandles, saa og alle samme Collegii Resolutioner koncipere, hvilke Resolutioner, førend de os præsenteret vorder, skulle af Præsidenten revideret og igjennemset være». Om det nu end kan indvendes, at Projekter i de Retninger, som her ere omtalte, altid maa have nogen Lighed, selv om det er forskjellige Personer, som have udarbejdet dem, saa vil den, der gjennemlæser alle de anførte, vist indrømme, at der er et mærkeligt indre Slægtskab mellem dem, blandt dem ogsaa i Provisional-Ordonnancen. Og da nogle af dem med utvivlsom Vished kunne tillægges Statssekretæren ved Collegium Status, altsaa en Mand der ved sin Stilling og ved den Overvejelse af mange Forhold, som Stillingen fremkaldte, særlig kunde føle sig opfordret til, ved Dannelsen af den nye Administration at forsøge paa at løse Opgaven paa forskjellig Maade, er det maaske en ikke ganske ugrundet Formodning, at han er første Autor til dem alle.

Resultatet af denne Undersøgelse bliver, at Provisional-Ordonnancen hører til en Gruppe af Projekter, hvis Opgave var at ordne en ny Regjeringsform, efter at den gamle var bleven afskaffet ved at Kongen blev Arvekonge istedenfor Valgkonge. Provisional-Ordonnancen af 4. November 1660 har ingensomhelst legal Betydning; den har kun Betydning som Vidnesbyrd om, hvorledes en rimeligvis i den højere Administration ansat Person, maaske Statssekretæren ved Collegium Status, har tænkt sig, at Regjeringen kunde ordnes under Arvekongen.

Men forholder dette sig rigtigt, saa maa Følgen blive,

¹⁾ Aarsberetninger fra det kgl. Geheimearchiv, II, S. 157—58.

at man ikke kan betragte de Ord i Ordonnancen: «og . . . ville vi tilsidst sammenkalde alle Rigs-Stænder» som et Tilsagn, Frederik den Tredie i et offentliggjort Dokument har givet Folket om at ville indføre en stændersk Forfatning.

Hammerich har henvist til «et vidtløftigt Indlæg paa Kongens Bibliothek», som «tager Ordet varmt for en Rigsdag»¹⁾. Indlægget skal være forfattet af Testmann, dansk Legationssekretær i England. Men Hammerich har næppe opfattet dette Indlæg paa rette Maade. Der er nemlig ikke Tale om en Rigsdag, til hvilken Medlemmerne ere valgte af Stænderne, men om en Notabelforsamling, en raadgivende Forsamling, til hvilken Kongen selv forskriver de fornemste og erfarneste Mænd i Landet, hvem han kan sende hjem, naar det behager ham, og forskrive andre istedenfor. Indlægget begynder med disse Ord: «Zu rechter Conservirung einer einmahl erlangten Souverainitet, dabey ein König oder Fürst von niemand dependiret, sondern in Verwaltung seines Regiments über all die freie Hand hat und einzig und allein unter Gott stehet etc.» Udgangspunktet er altsaa: den enevældige Konge. — Dette Indlæg findes i Afskrift i det store kongelige Bibliothek i en Pakke²⁾, som indeholder to Afskrifter af Projektet til «Provisional-Ordonnancen».

III. Hammerich mener endelig, at kunne finde et Bevis for, at der var tilsigtet en stændersk Forfatning deri, at Frederik den Tredie efter den 18. Oktober vedblev at forhandle med Stænderne og udstedte Love «med Stændernes Samtykke». Det er dog muligt, at Hammerich har

¹⁾ Nord. Universitets-Tidskrift, III, S. 172.

²⁾ Thottske Samling, Folio, Nr. 856. Det originale Indlæg findes i det kgl. Gehejmearkiv, Souveræneteten, Pakke Nr. 16 l. Det er utvivlsomt skrevet efter 1660.

taget Fejl, idet han ikke har draget den rette Slutning af de Kjendsgjæringer, han fremdrager. Det vil være bedst, at se noget nøjere paa dem og paa Forholdene, under hvilke de fremkom.

Rigsdagens Arbejde blev afbrudt fra den 8. Oktober, da Gejstlighedens og Borgerstandens Deputerede indleverede til Rigens Raad deres Forslag om at tilbyde Kongen Danmark som Arverige, indtil den 18. Oktober, da Arvehyldingen fandt Sted. Efter at denne Episode var afsluttet, optoges Arbejdet. Rigsdagen var fornemmelig indkaldt, for at hjælpe til at forsyne den tomme Statskasse med Penge, der var hidtil intet andet Resultat opnaaet end en Forordning om en Stempelafgift, som blev vedtagen «med Rigens Raads Samtykke» og blev underskrevet den 1. Oktober, den Forordning, som Kjøbenhavns Borgere vægrede sig ved at lade læse til Thinge. Nu fornyedes Forhandlingerne om Stempelafgift, Konsumtion, Kopskat og Indkvartering. Det var Sager af den største Vigtighed, men Sager som der viste sig de største Vanskeligheder for at komme til Enighed om. Navnlig var Spørgsmaalet om Hærens Fordeling og Indkvartering i de forskjellige Landsdele meget svært at løse. Der manglede Penge til at betale Officerer og Soldater, Hæren kunde derfor ikke endnu reduceres og Officererne afskediges. Men Landet var blevet saa græsselig hjemsøgt ved de mange Indkvarteringer saavel af Fjendens Hær som af Landets egen og af de Allierede, at Indkvartering betragtedes som en forfærdelig Byrde. Kongen stod ganske hjælpeløs, den eneste Udvej, han havde, var at lade Stænderne selv forhandle om disse Sager. Stænderne havde Møje med at blive enige, men omsider bleve Sagerne klarede. Den 5. November udstedtes en Forordning om Hovedskatten¹⁾,

¹⁾ Sjællandske Tegnelser, Nr. XXXVI, Fol. 18.

den 18. November en Forordning om Konsumtion paa tre Aar¹⁾, den 28. November en Forordning om trykt (o: stemplet) Papir og Pergament²⁾, i alle tre Forordninger siges det, at Kongen har udstedt dem «af de her tilstede værende Stænders Deputerede samtykt», «med samtlige tilstedeværende Stænders Samtykke», hvilket jo ogsaa var Tilfældet. Indkvarterings-Sagen forhandlede med Kommissioner af Deputerede fra de enkelte Landsdele, og den kom omsider til Ende, uden at der blev udstedt nogen særegen Forordning derom, da Indkvarteringen var et administrativt Anliggende og af midlertidig Karakter.

Hammerich mener, at Stændernes Samling varede til langt ind i December, ja maaske til henimod Jul, men det er ikke rigtigt. Ved den 10. November siger Rhuman i sin Dagbog: «Nu er Gejstligheden fast alle hjemrejst». I en Supplik fra Kapitlernes Deputerede dateret 21. November hedder det, at de «nu naadigst ere dimitterede». Rhuman slutter sin Dagbog med at fortælle hvad der skete den 24. November, hvorefter han siger: «Derpaa rejste vi da alle hjem»³⁾. Den ene Deputerede fra Slagelse, Raadmand Jens Knudsen, siger i en Ansøgning til Kongen⁴⁾ om at paalægge Byen at godtgjøre ham Kost og Fortæring for den Tid, han deltog i Rigsdagen, at han var elleve Uger inde ved Mødet; Mødet var tilsagt til 8. September, elleve Uger efter bliver altsaa c. 24. November. Saavel Rhuman som Forfatteren af den saakaldte Lercheske Dagbog nævne den

¹⁾ Sjællandske Registre, Nr. 25, Fol. 9.

²⁾ Sjællandske Registre, Nr. 25, Fol. 21.

³⁾ Danske Samlinger, 2 R., II, S. 125; S. 130.

⁴⁾ Afskrift af Brevet i det store kgl. Bibliothek, Gl. kgl. Samling, Folio, Nr. 911.

4. December¹⁾ som den Dag, paa hvilken Rigsdagen endte. Der forhandlede vel senere med Stænder, men dermed forholdt det sig saaledes.

Kongen sendte et Brev til Rigens Drost, Feltherren, Skatmesteren og Kansleren, om at de skulde «forsamle nogle visse Deputerede af de her tilstedeværende Stænder og dem med tjenligste Motiver efter Sagens Vigtighed at disponere søge, at de paa 3 eller 4 Maaneders Tid Garnisonen iblandt sig ligeligen vilde lade fordele og underholde». Brevet er i Protokollen i det kgl. Gehejmearkiv «Sjællandske Tegnelser» udateret, men det foregaaende Brev er dateret 9. December. Mulig er Brevet en Dag eller to yngre, thi det er rimeligvis fremkommet som Resultat af en Forhandling i Collegium Status. Kongen tilskrev nemlig den 9. December Stats-Collegiet²⁾ og paalagde det, at forsamles «imorgen, og forhandle om, paa hvad Maade Garnisonen her paa tre eller fire Maaneder kunde ligeligen forlægges og underholdes, indtil man de til des Underhold forordnede Middel mægtig vorder, thi det til Militiens Underhold deputerede Middel kan ej saa snart tilvejebringes som Garnisonens høje Nødtørft her i vor Kjøbstad Kjøbenhavn det uomgængelig udkræver». I Konsistoriums Forhandlingsprotokol er tilført for den 12. December: «Vice Rektor, som idag med Dr. Müller havde været tilstede i Stændernes Forsamling paa det islandske Kompagnihus, formedelst at Magnificus Rector, som af Hr. Rigens Drost did var kaldet, ej for sin Svagheds Skyld der selv kunde møde, gav tilkjende, at Hs. Excell. Hr. Rigens Drost paa Hs. kgl. Majestæts Vegne havde proponeret samtlige Stænder, at, efterdi

¹⁾ Danske Samlinger, 2 R., II, S. 95; S. 114. — Villadsens Dagbog og Slanges Souverænetets-Historie gaa til den 17. November.

²⁾ Sjællandske Tegnelser, Nr. XXXXVI, Fol. 49.

der ej anden Raad nu var forhaanden til Garnisonens her i Staden Underholdning, man da samtlig vilde bekvemme sig til at kontribuere fremdeles som tilforn til Soldateskens Forplejning og Indkvartering. Hvorpaa, efter at Stændernes Deputati noget Svar havde givet, toge de det ad referendum og lovede Resolution til imorgen Eftermiddag paa bemeldte Sted.» Den 13. December i et Konsistoriums-Møde om Formiddagen «blev ved Vice-Rectorem Hs. kgl. Majestæts naadigste Proposition om Garnisonens Underholdning her i Staden foreholdet Suppositis Academiae, som vare sammenkaldede og tilstede komne. Af hvilke en Del strax derpaa svarede, en Del lovede deres skriftlige Resolution uden Ophold til Magnificum Rectorem at fremskikke.» Samme Dag om Eftermiddagen «blev konciperet og samtykt Universitetets Erklæring til Hs. kgl. Majestæt om den begjærede Garnisonens Indkvartering og Underholdning, hvilken Universitetet paa det underdanigste deprecere». Heraf fremgaar, at det kun var Kjøbenhavns Stænder, med hvem der forhandlede paa denne Tid, og ikke et Udvalg fra Rigsdagens samtlige Deputerede; thi den Sag, der forhandlede om, var en udelukkende kjøbenhavnsk, den kom ikke Rigsdagen ved.

Istedenfor med Hammerich af Forhandlingerne i Slutningen af Oktober og i November at drage den Slutning, at de vare som lagte an paa at give det Udseende af, at det var Kongens Hensigt ogsaa i Fremtiden at ville indkalde Stænderne, tror jeg, at der kun maa hentes den Oplysning fra dem, at Kongen lod Rigsdagen føre det Arbejde til Ende, som egentlig var dens Opgave, for at han kunde komme igjennem de vanskelige pekuniære Forhold, som han i Øjeblikket ingen anden Udvej havde til at besejre.

Men der kan fremdrages et Par andre tydelige Vidnes-

byrd om, at Kongen har havt Stænder i Tanke. Den 26. Oktober udfærdigedes Instruktioner for Rigens Drost, Jochum Gersdorf, og for Kansler Peder Reetz, og i begge Instruktioner staar der: «hvis vi hannem anbefalendes vorder enten mundtlig eller skriftlig saavel fremmede Gesandter som ogsaa indvortes Stænderne at proponere, skal han med al Flid og Troskab forrette». Reetz fik strax Lejlighed til at udføre et saadant Hverv. Thi efter at Stænderne den 28. Oktober havde faaet Befaling om, at sende visse Deputerede af hver Stand til det islandske Kompagnihus, for at gjøre Forslag om Soldateskens Underholdning, saa fremkom den 29. Oktober i Forsamlingen Kansleren Reetz og Feltmarskalk Schack, og Kansleren oplæste da et Kongebrev om «en Lighed at træffe ved Milicens Underholdning». Og den 17. November, da alle Stænderdeputerede vare forsamlede paa Bryggernes Laugshus, kom Kansler Reetz med Oversekretær Erik Krag til dem med det Instrument, hvorved Haandfæstningen paany blev kasseret.

Det bliver dog et Spørgsmaal, om man i Instruktionernes anførte Ord tør søge et Tilsagn fra Kongen om, i Fremtiden at ville sammenkalde Stænder, om man ikke snarere maa søge deri et Vidnesbyrd om, at Kongen dels har tænkt paa Forholdene, som de netop i Øjeblikket vare, dels vel ikke havde opgivet Tanken om at sammenkalde Stænder, men lod den Sag staa ubestemt hen, og forbeholdt sig fuld Myndighed til at tage Bestemmelse om naar og hvorledes. At dette sidste kan være den rimeligste Forklaring, kan maaske støttes fra en anden Side. I det Benaadnings Brev, som Frederik den Tredie den 10. August 1658 gav Kjøbenhavns Borgere, hedder det i den tredie Paragraf¹⁾: «At Kjøben-

¹⁾ O. Nielsen, Kjøbenhavns Diplomatarium, I, S. 698.

havn skal være en fri Rigsstad og annammes tillige for en fri Rigens Stad, og udi alt, hvad Riget til bedste delibereres kan, have deres Stemme og Samtykke». Da Københavns Privilegier senere, efter at Enevolds-Regjerings-Akten var bleven udstedt den 10. Januar 1661, bleve underskrevne af Frederik den Tredie den 24. Juni 1661, kom den første Paragraf til at lyde saaledes¹⁾: «at København skal være og blive en kongelig Residens og fri Rigsstad, og annammes tillige for en fri Rigens Stad, og naar vi godt befinder Stænderne at sammenkalde, de da at deliberere og deres Stemme med de andre give om hvis Os tilbedste komme kan». Dette Udtryk: «naar vi godt befinder» indeholder intet bestemt Tilsagn eller almindeligt Løfte om, at Kongen vil sammenkalde besluttende eller raadgivende Stænder, men kun et Løfte om, at, naar han engang vil gjøre det, da skal København have sine Deputerede i Forsamlingen. Disse Privilegier stadfæstede²⁾ Christian den Femte den 29. September 1670 «udi alle des Ord, Punkter og Klausuler . . . saavidt de ikke imod vores absolutum dominium, Souverænetet og Arverettighed befindes at stride.» Alle følgende Konger have givet Privilegierne en lignende Stadfæstelse, sidste Gang 1810³⁾, men først 1831 og 1834, da Provincial-Stænderne forordnedes, kom hin Paragrafs Ord til Fuldbyrdelse⁴⁾, først da fandt Arvekongen Frederik den Sjette «for godt Stænderne at sammenkalde». Men det blev raadgivende Stænderforsamlinger. Og Spittler har sikkert Ret, naar han mener, at de Stænderforsamlinger, som Frederik

¹⁾ O. Nielsen, Københavns Diplomatarium, I, S. 771.

²⁾ O. Nielsen, Københavns Diplomatarium, I, S. 774.

³⁾ Efter Meddelelse af Arkivar, Dr. O. Nielsen.

⁴⁾ Efter Forordn. af 28. Maj 1831 skulde Grundbesidderne i København med Forstæder have 12 Medlemmer i Stænderforsamlingen.

den Tredie mulig vilde indkalde, ikke vilde blevet besluttende, men kun Notabelforsamlinger.

Der lader sig altsaa ikke paavise nogen utvetydig, klar Udtalelse fra Stændernes Side ligeoverfor Kongen om, at den Forfatning, Kongen skulde oprette, skulde være stændersk. Der lader sig ikke heller paavise nogen utvetydig, klar Udtalelse fra Kongens Side om, at han har tilsagt Stænderne, at oprette en stændersk Forfatning. Det, som er vist, er, at det er udtalt som en Formodning, at Kongen vilde oprette en Reces indeholdende en Ordning af Forfatningsforholdene, «saaledes som det kan være Hs. Majestæt, Riget og hver Stand til Gavn og det gemene Bedste», og at Kongen ved Arvehyldingen den 18. Oktober har givet Forsikring om, «at ville lade oprette en saadan Regjeringsform, at alle hans Arve-Undersaatter kunde have en christelig og mild Regjering at vente». Det Første som Stænderne gjorde, efter at Sagen var afgjort, var at indgive til Kongen Forslag om nye Privilegier, da de gamle alle vare ophævede ved Haandfæstningens Kassation. Men i disse Forslag er der kun Tale om Stands-Privilegier, der tales ikke om Stænder-Privilegier i Retning af stændersk Forfatning. Det er Forslag, Ønsker; Afgjørelsen af dem stilles ind under Kongens «naadigste Betænkende», «naadigste Behag». Ja, et Sted bør dog anføres. I en Række Forslag¹⁾, som Borgerskabet skal have indgivet til Kongen den 24. Oktober, altsaa efter at Arvehyldingen havde fundet Sted, udtales i den femte Post følgende Ønske: «Om det var Hans Majestæt behageligt, at hvis Love og Recesser, som herefter maatte udgaa, maatte blive Stænderne forelæst, førend de til Trykken forfærdiges, at Stænderne kunde enhver give sin Nødtørftighed

¹⁾ Suhms Nye Samlinger til den danske Historie, I, S. 222.

tilkjende, til det gemene Bedste og Fremtarv». Ved disse «Stænder» kan der ikke godt være tænkt paa besluttende Stænder.

Spørgsmaalet maa nu blive, om der kan paavises idetmindste Antydninger af, hvorledes Kongen opfattede Situationen, og af, hvorledes han vilde opfylde de Ønsker, der vare udtalte til ham i Tyve-Mands-Udvalgets Indstilling, om Vidnesbyrd herom kunne fremdrages fra Tiden før den 10. Januar 1661, da Arve-Enevolds-Regjerings-Akten blev underskreven. Og her kunne da følgende Vidnesbyrd fremføres.

Strax efter at Arvehyldingen havde fundet Sted den 18. Oktober, udfærdigedes Notifikations-Skrivelser herom fra Kongen¹⁾ til alle de Fyrster og Regjeringer i Europa, som han stod i Forhold til enten ved Slægtskab eller ved politisk Forbindelse. Nogle Skrivelser vare forfattede i det latinske Sprog, saaledes til England, Spanien, Polen, i dem hed det, at «in nos . . . summa regnorum nostrorum sceptrum et gubernacula jure futuræ successionis legitimæ collocata et translata sunt, adeo ut quæ electione olim expectanda erant, ea nunc hæreditario jure ad perpetuos utriusque sexus hæredes habeamus et possideamus». I de paa Tydsk udfærdigede Skrivelser ere Udtrykkene disse: «dass Uns und unserm gantzen königlichen Hause unser Königreich Dännemarck von desselben sämptlichen getreuen Ständen, durch einhellige Beliebung als ein freyes Erbreich aufgetragen und übergeben». Der fulgte nu Lykønskningsskrivelser til Frederik den Tredie. Lykønskningen knytter sig som oftest til en Rekapitulation af Indholdet af Kongens Brev. Nogle

¹⁾ Notifikationerne i Koncept i det kgl. Geh.-Arkiv, Souveræneteten, 16 b b; Svarskrivelserne sammesteds 16 c c.

af de fyrstelige Personer gjøre dog Undtagelse herfra. Saaledes skriver Hertuginde Maria Catharina af Brunsvig-Lüneburg den 6. Januar 1661: «dass E. Kön. Würde zur Souverainität gediehen und zu einem Erbkönige im Reiche Dänemarck bestätigt worden». Hertug Christian af Mecklenburg skriver den 1. November 1660: «dass E. Kön. Würde und dero königliche Posterität zu der höchsten Dignität und Macht eines souverainen Erbkönigs zu Dänemarck erhoben worden». Hertug Gustav Adolph af Mecklenburg skriver den 5. November 1660: «Nachdem an diesen Ort die erfreuliche Zeitung erschollen, dass E. Mayst. dero gehorsamsten Ständen als dero Souverainen Erbkönig die Huldigung abgelegt». Frederik den Tredie skriver den 13. November 1660 et Brev til Hertug Gustav Adolph, hvori han siger: «Dass mir Eure Liebe in dero jüngsten Handbrieflein wegen der erlangten Erbgerechtigkeit und des absoluti dominii in meinen Reichen und Länder so wohlmeintlich glückwünschen wollen etc.» Den 20. November 1660 skriver Frederik den Tredie til Hertug Christian Albrecht af Holsten-Gottorp om Arveyldingen den 15. November, at «alle übrige so wohl aus der Noblesse als Geistlichkeit, Bürger- und Baurstände sich in grosser Freqventz alhier eingefunden und Uns und Unserm Königlichen Hause ihr Erb-Homagialpflicht..prästiret und abgelegt, und alle ferner Verordnung Unserer freyen Disposition gehorsamst anheimgestellt».

Af de to sidstnævnte Breve læres, at Frederik den Tredie betragtede sig i November 1660 som ene raadende over, hvorledes Statens Styrelse skulde ordnes, han var Souveræn, Enevoldskonge.

Fremdeles bør der lægges Mærke til, hvorledes Udtrykket frit Arverige, fri Arvekonge af nogle er fortolket, nemlig ligt med souveræn Konge. Hammerich har vel villet

gjøre gjældende, at man i Almindelighed herhjemme ikke forstod, hvad Ordet Souveræn havde at betyde¹⁾. Det er vel muligt, ja sandsynligt, at der var dem, som ikke kjendte dette Ord. Men Rigsraaderne kjendte det godt, thi det var brugt ved Forhandlingerne om Hertugen af Holsten-Gottorps Lehnsforhold til Kongen af Danmark, og ved Forhandlingerne om Kongens Souverænetet over sin Del af Hertugdømmerne, Rigsraaderne havde selv underskrevet Frederik den Tredies Souverænetets-Diplom 1658²⁾, ved hvilket der gaves Kongen «dominium directum et utile, wie auch sonderlich sublime superioritatis plenissimum jus, die Souverainität genannt». 1658 gav Frederik den Tredie sig selv som Hertug til Slesvig og Holsten Souveræneteten over sin Del af Hertugdømmerne, som blev uafhængig af Danmark, med Bevarelse af Hertugdømmernes indre Forfatning; 1660 fik Frederik den Tredie af Stænderne Souveræneteten over Danmark, han blev Konge over Danmark uafhængig af Stænderne. Desuden bruges Ordet Souverænetet, i flere Aktstykker fremkomne før 18. Oktober, f. Ex. i Universitetets Skrivelse af 12. Oktober til Kongen³⁾, i de tidligere omtalte Forslag, derefter i Instruksen af 26. Oktober 1660 for Jochum Gersdorf som Rigens Drost og for Peder Reetz som Kansler⁴⁾, og i Kapitlernes «Supplikation» om Privilegier: «Vi have Eders kongel. Majst. . . . for en ret Arvekonge og souveræn Herre erkjendt, proklameret og soret»⁵⁾. Endelig kan mærkes, at i den Ed, som den 7. November 1660 blev aflagt af følgende ni Medlemmer

¹⁾ Nordisk Universitets-Tidskrift, III, S. 158.

²⁾ Nordalbingische Studien, IV, S. 157.

³⁾ Det kgl. Gehejmearkiv, Souveræneteten, Pakke I, B, 2.

⁴⁾ Aarsberetn. fra det kgl. Geheimearchiv, II, S. 158—59.

⁵⁾ Afskrift i det st. kgl. Bibliothek, gl. kgl. Samling, Folio, Nr. 907.

af det ophævede Rigsraad: Ove Gedde, Oluf Parsbjerg, Niels Trolle, Hendrik Rantzau, Gunde Rosenkrantz, Otte Kragh, Axel Urup, Henrik Bielke og Hans Schack, love og tilsige de¹⁾, at dirigere deres Consilia derhen, «at E. K. Majst.s og E. K. Majst.s Arvingers Souverænetet og Arverettighed over disse Kongeriger Danmark og Norge uforanderlig konserveres».

Skjøndt jeg har beflittet mig paa, mest at benytte saadanne Aktstykker, som have fuldgyldig Beviskraft, maa jeg dog anføre et Aktstykke, om hvilket jeg vil bruge det moderne Udtryk, at det vistnok er officiøst. Aktstykket er en Meddelelse i det hollandske Sprog, trykt i Patentfolio i Rotterdam, i Form af et Brev fra Kjøbenhavn, i hvilket der gives et kort Résumé af Rigsdagsforhandlingerne og deres Resultat. Overskriften lyder saaledes: «Blijde nieuwe Tijdinge van Denemarcken geschreven uyt Koppenhagen den 23. ende 26. Oktober, nieuwe stijl, anno 1660, vervattende hoe sijne koninghlijche Mayesteyt, Koning Frederick de Derde, voor sijn selfs, en sijn gantsche Posteriteyt, is gemaect en verklaert bij alle de Staten des Rijcks, te wesen, ende te sullen zijn, na desen, een Absoluten, Souveraynen ende Erf-Koningh over beyde de Koningrijcken van Denemarck en Norwegen, etc.» Disse samme Ord, en Absolut, Souveræn og Arvekonge forekomme to Gange i Aktstykket²⁾. Dernæst vil jeg henvise til et andet Aktstykke, som, efter hvad

¹⁾ En Afskrift af Eden bevares i det st. kgl. Bibliothek, Ny kgl. Saml., Fol. Nr. 634 b. Eden aflagdes i den grønne Sal paa Kjøbenhavns Slot, Kansler Peder Reetz oplæste Formularen. Efter den Haandskrift at domme, hvormed Afskriften er skreven, maa dette Aktstykke antages for at stamme fra et af de højeste Regjeringskontorer.

²⁾ Et Exemplar af det bevares nu i det store kongelige Bibliothek. 1763 tog Langebek en Afskrift af Aktstykket efter et Exemplar, som bevaredes i det tydske Kancelli i den Westphalske Samling.

der ovenfor er sagt om det, hverken er officielt eller officielt, men som dog udtaler en Anskuelse, nemlig den saakaldte Provisional-Ordonnance. I den lægges tilsidst Kongen de Ord i Munden, at han i Kraft af sin Souverænetet og Arverettighed forbeholder sig, efter eget Behag at reformere, forbedre og forandre denne provisionelle Regjerings-Ordonnance, ja at annullere og tilintetgjøre den og indføre en ganske ny istedenfor efter Sagernes og Tidernes Tilstand. Kan en Konge, som har en saadan Magt, kaldes med et andet Navn end Enevoldskonge?

Spørges der, hvilken Dag er Mærkedagen i denne Begivenhed? saa har Svaret altid lydt: den 18. Oktober 1660, da Arvehyldingen fandt Sted, aldrig nævnes den 10. Januar 1661. I Kancelliet afsluttedes den gamle Regjerings Protokoller med den 17. Oktober, den nye Regjerings begynde med den 18. Oktober¹⁾. I forskellige Kongebreve fra denne og den nær følgende Tid finder man Ord som «Arverige», «Arveret», «Arvehylding» nævnet som det væsentlige, ikke Ordet «Souverænetet», f. Ex. i et Brev til Superintendenten i Hertugdømmerne Stephan Klotz af 21. Januar 1661²⁾, i hvilket det paabydes, at der den 11. Februar skal holdes Takkefest i alle Kirkerne, fordi Stormen paa Kjøbenhavn 1659 blev afslaaet, og fordi «Uns und unserem gantzen königlichen Hause die Erbgerechtigkeit über unser Erbkönigreich Dänemarck durch eine universal Erbhuldigung unserer

¹⁾ Protokollen Norske Tegnelser Nr. XI aabnes med en Meddelelse skreven af Kancelli-Sekretær Povel Nielsen 1661: «Norske Tegnelser begynde fra Anno 1660 den 18 Octobris paa hvilken Dag Hans Kongl. May. ... Frederik den Tredie blev ... med det kongelige Huses Arvinger og Posteritet solenniter hyldet til Arvekonge og deklareret for en souveræn Herre over Danmark af samtlige Danmarks Riges Stænder. ...»

²⁾ Det originale Brev i Kongerigets Arkiv, kgl. Reskripter til Forskjellige.

sämtlichen getreuen Stände gemeltes unsern Erbkönigreichs conferiret worden». I det aabne Brev til Undersaatterne i Norge skrives den 16. November 1660¹⁾, at Danmarks Riges Stænder have forandret det forrige Valgrige til at blive herefter for Kongen og hans Arvinger paa mandlig og kvindelig Linie et frit, fuldkomment og evigt Arverige, og bekræftet deres Beslutning ved en solennel Hyldings-Ed; Kongen vil bruge denne Forandring til en saadan Regjerings-Kontinuation, som en kristelig Arve-Konge vel bekvemmer, og lade indrette en Regjeringsform, som samtlige Kongens tro Arveundersaatter kan for ham og efterkommende Arvinger om et mildt og kristeligt Regimente forsikre. Senere i Indledningen til Privilegierne for Adelen, den gejstlige Stand og Borgerstanden af 24. Juni 1661²⁾, tales kun om den Arverettighed, som er bleven Kongen overdragen, saa at den Valgrettighed, Danmarks Stænder hidtil havde havt, var kasseret og Haandfæstningen igjen til Kongen overleveret, Forandringen er sket for at forekomme de Ulemper, der hæftede ved den forrige Regjering; Ord som «absolut», «Souverænetet» forekomme ikke. I det aabne Brev til Undersaatterne paa Island af 24. Marts 1662³⁾ forekomme ikke Ordene «Souverænetet», «absolut»; der siges, at «ved Stændernes i vore tvende Riger Danmark og Norge endrægtig og frivillig Samtykke er vores tilforne værende Valgrige paa Os og vores kongelige Huses Arvinger saavel Mand- som Kvinde-Linie til et frit, fuldkomment og evigt Arverige perpetueret»; den 28. Juli 1662 blev Arveyldings-Eden aflagt, derpaa blev Souverænetetsakten underskreven. Den

¹⁾ L. Fogtmann, Reskripter, I, S. 8.

²⁾ L. Fogtmann, Reskripter, I, S. 38—39.

³⁾ M. Ketelsen, Forordninger og aabne Breve som til Island ere udgivne, III, Kbh. 1787, S. 85, 87.

16. November 1660 fik Rigens Drost Befaling at proponere i Collegium Status og konkludere, hvad der burde forandres i Instruksen for den danske Gesandt i England Frederik v. Ahlefeld, enten at tillægge eller fratage «formedelst vores Arve-Rettighed til disse Riger og Lande»¹⁾).

Skjøndt det ikke lader sig paavise ved en Definition fremsat 1660 af Regjering eller Stænder, hvad man da forstod ved «et Arverige», «et frit Arverige», saa synes dog det, som her er anført, at tyde paa, at man har forstaaet Ordet som betydende mere end, at det var et Rige, hvor Kongen ikke valgtes, men tog Riget i Arv. Der har utvivlsomt ligget en Betydning i det, som tydeligere kom frem, naar der sagdes et absolut, et souverænt Arverige. Et frit Arverige betyder et Rige, som tages i Arv, men hvor Besidderen tillige ikke i nogen Henseende er hindret i sin Frihed som Konge. Det er det, som er udtrykt i Kongelovens § 7, naar der siges, at Kongernes Salving skal ske uden Eds Aflæggelse, efterdi de som frie og ubundne Enevoldskonger ikke kan bindes til nogen Ed²⁾. En tysk statsretlig Forfatter, som 1667 udgav et Værk om de europæiske Konger og deres Majestæts-Rettigheder, omtaler³⁾,

¹⁾ Sjællandske Tegnelser, Nr. XXXVI, Folio 35; trykt i L. Fogtmanns Reskripter, I, S. 8. Ahlefeld havde i et Brev til Kongen dateret London, 2. November 1660, gjort opmærksom paa det Nødvendige i, at Instruksen forandredes, for at der ingen Vanskelighed senere skulde opstaa ved de spanske Traktater. Langebeksks Afskrift af Ahlefelds Brev, som tidligere bevaredes i det tyske Kancelli, i gl. kgl. Samling, Folio, Nr. 911.

²⁾ Naar Hammerich i Nord. Universitets-Tidskr., III, S. 150, bemærker, at Kongen ikke selv aflagde Løftet, at det ikke var som i gamle Dage: Kongens Ed til Gjengjæld for Folkets, saa beror den Bemærkning paa en fejlagtig Opfattelse af Situationen, og paa at Forfatteren ikke har havt Øjet ret aabent for hvad der var det Nye.

³⁾ Ernesti Gockelii de europæis regibus eorumque præcipuis majes-

uden at nævne eller kjende Souverænetetsakten af 10. Januar 1661, hvad der skete i Danmark 1660 saaledes: «Anno 1660 Dani regem suum in Monarchum absolutum evexerunt sublimaruntque, hoc deesse felicitati Regis Frederici Tertii existimantes, ut Romanos imitati omne jus suum omnemque potestatem in hunc unum conferrent;» — «Dani anno 1660 die 27. Octob. regi a se præstitum electivum juramentum remiserunt, jurata pacta et tabulas capitulationis extradendo annullarunt, olim factam electionem personalem in hæreditariam atque realem commutarunt, et suffragia ordinum decreverunt, ut diadema regium ad regem, ad posteros, ad regios utriusque sexus hæredes propagaretur.» Han omtaler hvad der er ejendommeligt for Valg- og Arvekongen; om denne sidste siger han, at «res communes, quasi proprias, diligentius administrari ab eo, qui sit ea posteris relicturus».

Første Gang Udtrykket «absolut Regjering» findes benyttet i et trykt Aktstykke fra denne Tid forekommer i en lille Pjece i 4to, paa 4 Blade: «Relation anlangende den Arveret, som Hans kongl. M. udi Danmark, Norge, saa vel som det kongelige Hus af alle Rigens Stænder samtligen og endrægteligen er bleven tilbøden og overgivet, saa og den Arve-Hylding, som derpaa fulgte den 18. Oktober og paa Slots-Pladsen ud for den kongelige Residents af forbem. Stænder offentlig blev afsagt.»

I de Optegnelser om Souverænetetens Indførelse i Danmark, som Frederik Gabel har nedskrevet efter Meddelelser fra sin Fader Christoffer Gabel, fortælles¹⁾, at der først

statis juribus tractatio methodica. Augusto-Vindel. 1667, S. 31, 34, 36.

¹⁾ Meddelt i Suhms Nye Samlinger til den danske Historie, I, S. 232, med Langebeks Censur S. 236. Det kan mærkes, at det

stod «arvelig» Regjering, men at Chr. Gabel, uden at det kom til Kundskab for Kansler Peder Reetz, som paa Regjeringens Vegne besørgede Beretningen trykt, sendte General-Auditor Tscherning hen til Trykkeriet, og fik, efterat den sidste Korrektur var sket, Ordet «arvelig» ombyttet med Ordet «absolut». Frederik Gabel har nedskrevet sine Meddelelser 1689, de bleve først trykte 1792; Samtiden, der læste Relationen, har næppe kjendt noget til denne Fortælling. Langebek har allerede gjort opmærksom paa det usandsynlige i Fortællingen, og den bliver rigtignok meget usandsynlig, naar man nøjere undersøger denne Relation. Underligt nok er den hidtil bleven saa temmelig overset. Bogen bestaar af tre Afsnit: en Indledning, Beskrivelsen af Arvehyldings-Højtideligheden, samt Kongens Budskab til Stænderne ved denne Lejlighed, oplæst af Kansler Reetz, og

her i Frederik Gabels Beretning siges, at den Beskrivelse af Arvehyldingsakten, i hvilken Ordet «absolut» ved List blev indført, havde Titlen: Copie af den Arveret etc. og at Manuskriptet var sendt til Bogtrykker Gode. Men den originale Beretning har Titlen: Relation anlangende den Arveret etc. og den er trykt hos Henrich Claussen kongl. Majest. og Univ. Bogtrykker. Senere blev Beretningen trykt med Titel: Copia af den Arveret etc. hos Bogtrykker Gode, da den nemlig blev optagen i den hos Gode trykte Samling af Forordninger. Paalideligheden af Frederik Gabels Fortælling bliver noget rokket herved. Det er jo ikke umuligt, at det har været nødvendigt, under Korrekturen af Udgaven hos Gode at rette Trykfejlen «arvelig Regjering» til «absolut Regjering», og at dette kan have givet Anledning til Anekdoten. Men det maa indrømmes, at det ikke er let at se, hvad Gabel havde at gjøre med Trykningen af Forordningerne. — I Relationen er idetmindste en Trykfejl bleven staaende, nemlig at den tredie Prindsesse ved Processionen førtes af «Jorgen Rosenkrantz»; i den tyske Oversættelse staar der: «Georg Rosenkrantz. Prindsesserne førtes af Medlemmer af Rigens Raad, der var i dette kun en Rosenkrantz, nemlig «Gunde»; det var ham, som førte en af Prindsesserne, efter Rhumans Dagbog, Danske Samlinger, II R., 2, S. 121.

Eden, som blev aflagt af Stænderne ved Hyldingen. Beskrivelsen af Hyldingsakten har interesseret mest, men Indledningen er maaske dog det vigtigste Afsnit. Det vil være hensigtsmæssigt, at aftrykke den helt, den lyder saaledes:

•Efterat det Kongerige Danmark er bleven frelst og reddet fra den treaarige Krigs Uro og Plage, og Stænderne derudi, saasom Adelen, den gejstlige og verdslige Stand af borgerlige Orden, er bleven befalet at indstille sig i Kjøbenhavn til Herredage, er dennem udi offentlig Forsamling deres Fædrenelands nærværende Tilstand sampt og Aarsagen til udstandne Ulykke bleven for Øje stillet, derhos ogsaa de Middel foreslagne, hvorved det kunde komme sig igjen og vedligeholdes: hvorpaa forbemeldte Stænder haver udi offentlige Forsamlinger alt dette omhyggeligen overvejet; og eftersom de ansaa dette Kongeriges nærværende Kræfter, og førte sig til Minde den store Møjsommelighed, bestandige Aarvaagenhed saavelsom den uovervindelige Tapper- og Frimodighed, hvorved den nu regjerendes Konge og Herre haver det erhholdet og beskjærmet, haver de endeligen vendt deres Tanker didhen, at det skulde være et af de tjenligste Middel til gemein Velfart og Bedste, dersom udi dette Kongerige istedenfor et uroligt og tvistigt Val og Kaar blev indført legitima regni successio, og denne nu regjerende Konge og hans Livs-Arvinge tilbøden og overladt; hvorudi ogsaa alle Gemytter des lettere overensstemmede, efterdi ej alleneste den nu regjerendes Kong. Maj. og den kongel. Stammes højlovlige og christelige Forfædre haver forskyldt meget godt af Danmark, men endogsaa derved til dette samme Rige er endnu et Kongerige og flere Fyrstendømmer og Lande tilvoxen og tillagt end som i Begyndelsen højbemeldte Kongerige Hus arveligen haver regjeret over, og at en Konge, som allene regjerede over disse Nordiske

Lande, skulde vorde desmere ens og lige affektioneret imod sine Undersaatter, og de tilmed ved slig forenede Magt bedre kunde beskjærmes, hvortil ogsaa den Forhaabning ikke føje haver hjulpet, at formedelst den absolute Regjering skulde man i Fremtiden des snarere komme til at forfremme alle Stænders Velfart, og det gemene Gavn og Bedste des bedre i Agt tage. Og havde alle Stænderne denne Rigens-Slutning næppeligen saa snart gjort, de jo strax hulde hans Maj. den for med underdanigst Begjæring, hans Maj. den naadigst vilde indgaa: hvilket Raad, eftersom det var den Allerhøjestes Forsyn at tilskrive, hans kgl. Maj. ingenlunde sig modsatte, men naadigst tog imod denne arvelige Regjering, hvilken hans Maj. lydige Undersaatter hans Kongl. M. og hans K. Maj. Hus frivilligen tilbøde. Og dermed bleve alle forrige Lover og Haandfæstninger, som rationi status Regiæ vare til Hinder og Afbræk, leveret tilbage igjen og af alle Stænder død og magtesløs gjorte, og blev Arvehyldingsens Akt den 18. hujus om Morgenens ved 10 slet med efterfølgende Pomp og Prægtighed forrettet.» Derpaa følger en Beskrivelse af denne Akt¹⁾,

¹⁾ Det er bekjendt, at ved denne Arvehylding modte Bønder fra Amager som Repræsentanter for Bondestanden. Det er sagt af Allen, og gjentaget af andre, at man baade latterligt og sørgeligt lod Bondestanden forestille ved en Flok Amagerbønder. Denne Opfattelse er dog ikke ganske rigtig. I det kgl. Geh.-Arkiv (Souveræneteten, Nr. 1 A b) opbevares en Fortegnelse over Sessionerne ved Arvehyldingen, det vil sige over Grupperne af dem, der efterhaanden traadte frem for at aflægge Eden. Der var ialt tyve Sessioner, de fem sidste vare: 16) Dirch Corneliszen med 20 Mand, 17) Jacob Clausen med 20 Mand, 18) Lauritz Hansen af Kastrup med 20 Mand, 19) Svend Nielsen af Sundby, 20) Mogens Nielsen af Dragør med sine Medfølgere. Holder man sig meget nøje til denne Fortegnelse, bliver Tallet af Amagerbønderne 63; men antages det, at alle Formændene have havt lige mange Mænd med sig, vil Tallet blive 105, det

hvilken sluttes med de Ord: «Og er saa denne herlige Actus, udi hvilken den gamle Regjerings-Vis blev forandret, og Danmark gjort til et Arve-Rige, med Fryd og Glæde bleven endet og sluttet.»

Af Bemærkningen: «18. hujus» kan sluttes, at denne Beretning er skreven imellem 18. og 31. Oktober, og den er uden al Tvivl strax bleven trykt. Skjøndt ingen Regjerings-Myndighed har underskrevet den, tør den dog betragtes som officiel; Bevis for, at den er officiel, maa kunne

vil sige over en Trediedel af alle, der aflagde Eden. Der er nævnet tre Byer, to Byer ere ikke navngivne, nemlig Store Magleby og Taarnby. Den, der har skrevet Listen paa Sessionerne, kan have skyndt sig ved de sidste og ikke anført Listen fuldstændig. Eden aflagdes af: 15 Rigens Raad, 96 af Adelsstanden, 22 af Universitetet, Gejstligheden og Kapitlerne, 53 af Borgerstanden, og, rimeligvis, 105 Repræsentanter for Bondestanden, tilsammen 291.

Fordelingen af Sessionerne er foretagen af Erik Krag; hans Klade viser, med hvilket Hastværk han har maattet arbejde. Forberedelserne til Arvehyldingen fuldførtes i kort Tid. Mulig kaldte Kongen Amagere til Arvehyldingen, fordi det var den hurtigste Maade at faa en passende Repræsentation for Bondestanden samlet paa. Mulig blev der derved vist Amagerne en Opmærksomhed for deres Forhold under Kjøbenhavns Belejring.

En af Bønderne fra Dragør var Svend Hansen Gyngge; om ham fortælles i Knud Wulffs Dagbog, at han ved Edsaflægningen sagde til Kongen: «Gud give, han nu faa Skam, som ikke holder Ord, Friderich.» Hammerich siger herom, at Svend Gyngge «træder op ganske som Odelsmændene paa Tinge i Oldtiden». Men mon dette ikke er en fuldstændig Misforstaaelse? Thi hvem er det, «som ikke holder Ord»? Dog vel den, som giver sit Ord, den, som aflægger Eden. Det er da over sig selv, at Svend Gyngge ønsker Skam, dersom han ikke holder sin Ed som en tro Arveundersaat. Svend Gyngge var vel anset ved Hove, han hjalp med ved Hoffets Svanejagter i Kalleboderne. Han maa have havt Lov til at give et frit Ord med i Laget, og han optræder ved denne højtidelige Lejlighed snarest som Spasmager, hvis man ikke vil forstaa Yttringen som et Tillæg til Eden, for at gjøre den endnu eftertrykkeligere.

søges i den Omstændighed, at hele Skriftet er optaget i den Samling af Forordninger fra 8. Marts 1643 til 8. Marts 1664, som i Aaret 1664 blev trykt hos «Kongl. Majst. og Univ. Bogtrykker Henrik Gøde», og flere Gange blev oplagt med kongeligt Privilegium.

Lægger man nu Souverænetets-Akten af 10. Januar 1661 ved Siden af denne Beretning, vil man finde, at disse to Aktstykker stemme med hinanden om end ikke i alle Udtryk saa dog i hele Tankegangen.

Suverænetets-Akten begynder¹⁾ med at fremhæve Kongens Omsorg og Tapperhed, hvorved han har reddet Landet af Fjendens Gevalt. Derpaa fortsættes saaledes: «saa eftersom vi — det er Underskriverne som tale — have betragtet de Inkonveniencer, som af forrige Valg-Rettighed sig hidindtil haver tildraget og herefter tildrage kunde, i Særdeleshed at derved god Fortrolighed og Samdrægtighed indbyrdes kunde tilvejebringes, Regjeringen af et Hoved udi Freds og Fejde Tid blive administreret, som Rigets Beskjærmelse og Sekuritet af visse Successores desbedre iagttages og mænteneres, da have vi underskrevne alle og enhver tillige med de andre dette Rigets Stænder og Ledemode utvungen og uden nogen Hans kongelige Majestæts Tilskyndelse, Anmodning eller Begjæring af egen fri Vilje og gode Betænkende vores tilforn udvalgt og nu Arve-Konge, Konning Friderich den Tredie Dannemarkes og Norges etc. Arve-Rettighed til Dannemarkes og Norges Rige, samt alle Jura Majestatis, absolut Regjering og alle Regalia for Hans kongelige Majestæt og Hans kongel. Majestæts ægte Livs-Arvinger og deres ægte Descendenter og Efterkommere, saa længe nogen af dennem til ere paa mandlig og kvindelig Linie, som en absolut

¹⁾ Aarsberetninger fra det kgl. Geheimearchiv, II, S. 125.

Souveræne Arve-Herre hyldet, svoret og bekræftet, saa som vi ogsaa konfirmerer og stadfæster med dette vores aabne Brev alle de Acta, hvilke baade før denne forbemeldte Arvehylding eller og derefter ere passerede, saavidt de denne Arve-Hylding angaar, ligesom de Ord fra Ord herudi vare indført. Og renunciierer for os, vores Arvinger og Efterkommere den Haandfæstning, hvilken Hans kongel. Majestæt Anno 1648 den 8. Maj os givet, og siden derefter den 6. Juli paa Hans kongel. Majestæts Hylding med de samtlige Rigets Raad konfirmeret haver, saa at den herefter skal være ganske dødet og magteles med alle sine Gjenparter, Artikuler, Punkter og Klausuler annulleret, som ogsaa allerede udi sidst forleden den 16. Oktbr. og 17. Novemb. anno 1660 af os og samtlige Stænders Fuldmægtige annulleret er. Iligemaader renunciierer vi den af Hans kongel. Majest. paa Hans kongel. Højhed vor naadigste Prindses Vegne udgivne Revers, dateret Kjøbenhavn den 18. Juni anno 1650, saavel som den Provisional-Disposition, som anno 1651 den 9. Juni til Kjøbenhavn er udgiven, og alle det samme, som udi Recessen og Ordinancen strider imod Jura Majestatis, og hvad ellers Haandfæstningen nogen Tid gemæs i nogen Tid er sluttet og publiceret, som kan billigen hentydes at være mod denne Arve-Rettighed, Souverænetet og absolut Regjering etc.» I det Følgende nævnes ikke mere Udtryk som absolut, souveræn, derimod flere Gange Ordet Arverettighed.

Det maa vist indrømmes, at der er Overensstemmelse imellem disse to Aktstykker, men ogsaa, at det sidste har faaet en fyldigere Form, er fuldstændigere og taler i skarpere Udtryk. Dette er jo da ogsaa rigtigt nok, da det var det formelle, statsretlige Aktstykke, som skulde underskrives og skulde gjælde for Eftertiden; i det maatte der ingen Uklarhed være tilstede. Men Ordene i Relationen: «en

Konge som allene regjerede», «slig forenede Magt», «absolut Regjering», og Meddelelsen om Annulleringen af de forrige Love og Haandfæstninger, om Forandringen af den gamle Regjeringsvis, give tilkjende, hvilken Regjeringsform der kunde ventes, eller rettere der var bleven indført. Relationen er officiel. Og Souverænetets-Akten er ikke kommen som et overrumplende Aktstykke, Kongen sendte den, som bekjendt, til Collegium Status den 2. Januar 1661 med Opfordring til det, om at give «Betænkende om det Instrument, som om Kongen og det kongel. Huses Arve-Rettighed forfærdiges bør».

Allerede den 24. November 1660 havde Kongen i en Skrivelse til Rigens Drost, Jochum Gersdorf, opfordret¹⁾ ham til med Assessorerne i Collegio Status «næste Dag at holde den første Session, og deliberere, samt efter protokollerede Vota Kongen til Resolution referere, hvis til Regjeringens lykkelige Fortsættelse allermest fornøden eragtes kan». Den Protokol, som Sekretæren i Collegium Status har ført, er endnu bevaret i det kgl. Gehejme-Arkiv²⁾, i alt Fald i Konzept. Desværre er det første Hefte allerede i gammel Tid blevet ilde mishandlet ved Skjædesløshed, de første Blade ere dels afrevne dels sønderrevne og makulerede, og det bliver da ikke muligt at faa oplyst, hvad der blev ført til Protokols i Mødet den 25. November, om der da var Tale om, at en Souverænetets-Akt skulde udfærdiges. Man kan heller ikke faa at vide, hvilken Beslutning der blev tagen i Mødet i Januar 1661, da der delibereedes om «det Instrument, som om Kongen og det kongelige Huses Arve-rettighed forfærdiges bør». De originale Forestillinger om disse to Sager synes ligesaa lidt at være bevarede som

¹⁾ Fogtmanns Reskripter, I, S. 15.

²⁾ Aflevering fra Justitsminist., Skab 15, Nr. 11, Memorialer og Betænkninger vedk. Collegium Status 1660—70.

Koncepterne til dem¹⁾. Titlen paa Instrumentet nævnes i et Reskript til Erik Krag af 14. Januar 1661²⁾, i hvilket han beordres at begive sig fra Kjøbenhavn med det ham leverede «Instrument eller Sanctione pragmatica om Kongens Arverettighed til Danmarks og Norges Riger for at lade det underskrive af de Rigens Raad, som det ikke allerede underskrevet havde, og de fleste af Adelen i hver Provins, som ham mest muligt er».

Som Resultat af denne Undersøgelse maa efter min Mening fremgaa, at Spittler har Ret i sin Opfattelse, men at Hammerich ikke har Ret, naar han siger, at Frederik den Tredie efter den 18. Oktober ved en Revolution fra Oven, ved List har usurperet sig Enevoldsmagten, og har overrumplet Folket ved i Arve-Enevolds-Regjerings-Akten af 10. Januar 1661 at tilegne sig denne Magt. Svaret paa de i Begyndelsen af denne Afhandling fremsatte Spørgsmaal bliver, at Enevoldsmagten er realiter bleven indført ved

¹⁾ I gamle kongelige Samling, Folio, Nr. 908, findes en Afskrift med Langebeks Haand af følgende Stykke «ex apographo Hielmstjerne», som utvivlsomt hører til Forhandlingerne om Konciperingen af Souverænetets-Akten: «Poster som skal begieres: 1) Begiffued sig Val Rettigheden. 2) Annullered Handfestningen. 3) Efterloed Kongens Eedt. 4) Giffuen hannem och hans Arffuinger Arffue-Rettighed, samt Souverainitet, absolut Regiering. 5) Renuncered Reversen om Printzen, item den provisional disposition och alle de samme, som udi Recessen och Ordinantzen och ellers Handfestningen gemesz i nogen Tiid kand være sluttet och publicered, som kunde være denne Arffue Rettighed, Souverainitet och absolut Regiering imod. 6) Beloffuer at ville maintenere. 7) Indstiller til Hans kongl. Maist. huorledis herefter Regieringen schall indrettes.» Originalen hertil kjender jeg ikke, det er da ikke muligt for mig at sige, fra hvem dette Stykke hidrører. Disse saakaldte «Poster» ere optagne i Souverænetetsakten.

²⁾ Fogtmanns Reskripter, I, S. 19. Sml. R. Nyerup, Efterretninger om Kong Friderik den Tredie, S. 337—38.

Arvehyldings-Handlingerne den 18. Oktober og den 15. November 1660 med Annulleringerne af Haandfæstningen, medens den formaliter blev det ved Arve-Enevolds-Regjerings-Akten af 10. Januar 1661, der slutter sig til hine Handlinger som det statsretlig supplerende og bindende Dokument. Frederik den Tredie har ingen Svig begaaet.

En lignende Anskuelse har J. E. Larsen gjentagne Gange fremsat, i Forelæsninger over den danske Statsret, 1849—52, hvor han siger¹⁾: «alle Samtidige have anset Regjeringsforandringen for fuldført ved Beslutningerne i Oktober og November 1660»; i Forelæsninger over den danske Rets-historie, 1853—55, hvor han siger²⁾: «Akten af 10. Januar 1661 indførte ikke Enevoldsregjeringen, der efter den almindelige Anskuelse var indført derved, at Haandfæstningen blev kasseret uden at noget Andet blev sat i Stedet». Larsen, der anerkjender Provisional-Ordonnancen af 4. November 1661 som et authentisk Aktstykke³⁾, udtaler i sine statsretlige Forelæsninger, 1845—46⁴⁾, at, da der i Love fra November tales om Stændernes Samtykke, og da Udtrykket «Kongens Arverettighed» jævnlig i kongelige Breve og Befalinger nævnes «som det Principale, hvorunder den større Regjeringsmyndighed var indbefattet, saa tyde disse Omstændigheder paa, at man ikke strax efter Begivenhederne var ganske paa det Rene med Omfanget af den Regjeringsmyndighed, som i Fremtiden skulde forbindes med den arvelige Kongemagt, og at Forestillingen om Arveregjeringen som et aldeles uindskrænket Monarchi

¹⁾ J. E. Larsen, Samlede Skrifter, I, 3, S. 5.

²⁾ J. E. Larsen, Samlede Skrifter, I, 1, S. 375; i det særskilte Aftryk af disse Forelæsninger, S. 139.

³⁾ J. E. Larsen, Forelæsninger over den danske Rets-historie, S. 69.

⁴⁾ J. E. Larsen, Samlede Skrifter, I, 2, S. 9—11.

først efterhaanden har uddannet sig hos Regjeringen og Folket». Denne Tvivl fjernedes da ved Arve-Enevolds-Regjerings-Akten. Men Larsen fremhæver dernæst, at denne Akts hele Indhold og Sammenhæng, Fremstillingen i Indledningen til Kongeloven, de Samtidiges Anskuelser og det klare Indhold af den norske Souverænetets-Akt af 7. August 1661 tyde paa, at med Arverettigheden var ogsaa den absolute Souverænetet bleven overdragen¹⁾.

Et Par Exempler paa Samtidiges Udtalelse kunne tjene til Oplysning. Den 23. Oktober 1660 holdt Thomas Bartholin en Tale ved Universitetets Fest i Anledning af Rigets Overdragelse til Frederik den Tredie som Arvekonge. Ved Festen var Kongen tilstede med Alt hvad der var Højt og Fornemt i Landet. Her sagde Bartholin²⁾: «Dania donat Tibi, Rex invicte, quod unum restat, seipsam, et in æternum dicat. Tibi Daniam in solutum imputa, ut jure domini proprio utaris, cui nihil amplius relictum, præter fidem»; og «Illa recentis Daniæ condicio videtur, ut non aliter ratio constet, quam si uni propria reddatur».

Ved en lignende Fest afholdt ved Akademiet i Sorø talte Professor Henrik Ernst. Talen udkom dediceret til Kongen og Dronningen, med et Program af Hofmesteren ved Akademiet Jørgen Rosenkrantz, dateret 8. November 1660. I dette Program forekommer følgende Sætning³⁾:

¹⁾ C. Paludan-Müller er af en lignende Anskuelse, naar han skriver: «Saasnart Kong Frederik havde ved Arvehyldningen den 18. Oktober 1660 faaet den uindskrænkede Magt i sin Haand, endnu før den faste Grundvold for den varige Enevoldsmagt var lagt ved Suverænetetsakten af 10. Januar 1661 etc.» S. B. Thrige, Historisk Aarbog 1879, S. 73.

²⁾ Th. Bartholin, Panegyricus Friderico III, XXIII Octob. 1660 dictus. Hafn., Bl. J. verso, Bl. J. 2.

³⁾ Panegyricus, quo Friderico III gratulatur regia et equestris Academia Sorana per Henr. Ernstium. Hafn., Bl. c. 2.

«Prudentissimi patriæ nostræ regnique Senatores et cæteri ordines tanto tamque forti Principi Imperium, fasces, legiones, juraque Majestatis omnia in sempiternam hæreditatem contulerunt.» Af Henrik Ernst's Tale fortjener følgende mærkelige Sted paany at fremdrages¹⁾. Der tales om, hvilken Velsignelse det er for et Land, at have Fred: «Pacem cæteramque felicitatem omnem, maxima illa cælestis patris dona, ut eo facilius divina favente gratia retineremus, placuit sapientissimo Regni hujus Senatui Populoque Danico, Lege Regia de novo Imperio lata Friderico tertio ipsiusque regiis liberis, nepotibus, neptibus et deinceps in regali paterno solio sedentibus, omne Imperium suum et potestatem concedere, id est, Majestatem jure divino ita volente uni tradere, qui loco Dei optimi maximi multis, immo omnibus ita præsit, ut ex divina voluntate fidei suæ commissum populum bene feliciterque regat.» Tydeligere, end det her er sket, er det ikke godt muligt, i rhetorisk Form at fortælle, at Frederik den Tredie var bleven Enevoldskonge og Guds jordiske Repræsentant.

Der forekommer i Arve-Enevolds-Regjerings-Akten en Sætning, hvor en Anskuelse er udtalt, som den, jeg har forsøgt at gjøre gjældende. Denne Sætning fortjener at anføres til Slutning²⁾:

«Vi stille udi Hs. kgl. Majst. egen naadigste Vilje, ikke alleneste hvorledes Regjeringen herefter skal anstilles, men endog Successionen saa vel paa mandlig som paa kvindelig Linie efter dødelig Afgang bekvemmeligst kan forsynes, saa

¹⁾ Dette Stykke, som findes Bl. D verso i det ovennævnte Skrift, er tilligemed det anførte Citat af Rosenkrantz's Program allerede blevet optrykt 1792 i Suhms Nye Samlinger til den danske Historie, I, S. 250.

²⁾ Aarsberetninger fra det kgl. Geh.-Archiv, II, S. 127.

og hvorledes det skal forholdes, naar nogen Minorennitet af Hs. kgl. Majsts. ægte Livsarvinger og Descendenter i Fremtiden udi Regjeringen sig skulde tildrage, hvilken sidste Vilje skal være os, vores Arvinger og Posteritet som en Fundamental-Lov og offentlig Forordning, og af os udi al Underdanighed med al sine Klausuler formedelst tilforn ved Ed bekræftet Arve-Hylding bliver efterkommet.»
